

Explaining Realism Based on the Holy Qur'an and Its Educational Implications for the Elementary Education System

Fatemeh Sahraii Parizi¹, Irandokht Fayyaz^{2*}, Ahmad Salahshoori², Ahmad Borjali³, Maryam Brahman²

1. PhD, Student, Department of Philosophy of Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

2. Associate Professor, Department of Philosophy of Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

3. Professor, Department of Psychology, Faculty of Psychology and Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

ABSTRACT

The present study aimed to identify, conceptualize, and validate Qur'an-based dimensions of realism and to formulate their educational implications for curriculum design and educational practices in elementary education. This mixed-methods study employed both qualitative and quantitative approaches. In the qualitative phase, 30 selected Qur'anic verses were analyzed through open and axial coding to extract foundational, organizing, and overarching educational themes. In the quantitative phase, a 30-item questionnaire was developed based on the extracted components. Data collected from elementary school teachers and students were analyzed using SmartPLS, confirmatory factor analysis, Average Variance Extracted (AVE), and Composite Reliability (CR) indices. The inferential findings revealed the extraction of 30 educational components, 6 basic themes, 5 organizing themes, and 6 overarching educational themes. The final framework consisted of ontological realism, epistemological realism, anthropological realism, developmental growth and experiential learning, social responsibility, and ethics and benevolence. Structural validation results demonstrated satisfactory convergent validity and internal consistency across all dimensions, with AVE values ranging from 0.66 to 0.72 and CR coefficients ranging from 0.83 to 0.88, indicating strong construct validity and reliability of the proposed model. The findings suggest that Qur'anic teachings provide a coherent and comprehensive foundation for educational theory and practice in elementary schooling. The proposed model integrates cognitive, moral, social, and developmental dimensions and offers a scientifically grounded framework for curriculum development, instructional planning, and character education. Its application may contribute to nurturing responsible, reflective, ethical, and reality-oriented learners within contemporary elementary education systems.

Received: 26 Feb 2026

Accepted: 08 May 2026

First Available: 08 Jun 2026

Final Publication: 23 Jul 2026

Keywords

Qur'anic Teachings, Realism, Elementary Education, Educational Themes, Social Responsibility, Moral Development.

How to cite:

Sahraii Parizi, F., Fayyaz, I., Salahshoori, A., Borjali, A., & Brahman, M. (2026). Explaining Realism Based on the Holy Qur'an and Its Educational Implications for the Elementary Education System. *Study and Innovation in Education and Development*, 6(3), 1-28.

* Corresponding Author:

Irandokht Fayyaz

E-mail: irfayyaz@atu.ac.ir

© 2026 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) License.

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Education is universally recognized as a fundamental aspect of human development, shaping cognitive, social, moral, and emotional capacities. Within educational stages, elementary education serves as the foundational period in which critical skills, values, and behaviors are established. In this stage, learners acquire essential abilities such as problem-solving, critical thinking, decision-making, and social interaction. Integrating religious and philosophical frameworks into curriculum design has been proposed to ensure holistic human development. Islamic education, particularly Quran-based pedagogy, offers a comprehensive model that simultaneously addresses intellectual, ethical, and social dimensions of students (3-5). The Quran not only provides guidance for spiritual and moral life but also presents principles of ontology, epistemology, and human nature that can inform pedagogical approaches in a structured and systematic way (11, 18).

Recent studies in Quranic education highlight the multifaceted nature of learning derived from Quranic texts. Mousavi (2025) emphasized the importance of applying Quranic verses to cultivate moral responsibility and cognitive development in young learners. Mehrjoo (2025) analyzed chaste education in the Quran, demonstrating its relevance in fostering disciplined and ethical behavior. Davoodi (2025) explored indicators of faith and piety, underlining their role in shaping a comprehensive religious educational model. Collectively, these studies suggest that Quranic education can bridge theoretical understanding and practical application, providing learners with experiences that promote both cognitive and moral development (6, 17, 20).

A central theme emerging from these studies is the concept of realism. Realism, in an educational context, emphasizes understanding objective reality, discerning natural laws, and applying rational reflection in human action. Quranic texts frequently underscore the objective existence of the world, divine order, and purposeful creation, indicating that educational strategies should encourage learners to engage with reality through observation, experimentation, and analytical reasoning (7, 8, 12). Furthermore, Quranic teachings stress human agency, ethical responsibility, and the development of virtue, offering a framework in which knowledge acquisition is intertwined with moral and social accountability (13, 16, 21).

In addition, contemporary approaches to active, experiential, and inquiry-based learning align with Quranic educational principles. The Quran repeatedly encourages learners to observe, reflect, experiment, and apply insights in daily life. Such alignment

suggests the potential for integrating Quranic principles with modern pedagogical strategies to enhance critical thinking, moral reasoning, and social responsibility among elementary students (4, 14, 19). Despite the theoretical richness of Quranic education, few studies have synthesized the multidimensional aspects of Quranic realism into a practical, evidence-based framework for elementary education, highlighting the need for systematic extraction and operationalization of these principles.

METHODS AND MATERIALS

This study employed a mixed-methods approach, combining qualitative and quantitative analyses. In the qualitative phase, thirty carefully selected Quranic verses were examined using open and axial coding to extract foundational educational components. These components were then categorized into basic themes, organizing themes, and overarching educational themes. Following this, a 30-item questionnaire was developed based on the identified components, incorporating operationalized indicators of behavior and learning outcomes. The target population included elementary school teachers and students, who completed the questionnaire. Data were analyzed using SmartPLS software to assess factor loadings, composite reliability (CR), and average variance extracted (AVE). Both qualitative and quantitative findings were integrated to construct a comprehensive and practically applicable conceptual model for elementary education.

FINDINGS

Analysis of Quranic verses revealed 30 educational components that formed six foundational themes, five organizing themes, and six overarching educational themes. The six overarching themes included ontological realism, epistemological realism, anthropological realism, developmental growth and experiential learning, social responsibility, and ethics and benevolence. Factor analysis confirmed internal consistency and convergent validity, with AVE values ranging from 0.66 to 0.72 and CR coefficients from 0.83 to 0.88. This suggests that the extracted components and their aggregation into themes provided a robust, coherent structure. The model emphasizes an integrated educational approach, where cognitive, ethical, social, and developmental aspects of learning are simultaneously addressed.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The present findings underscore the multidimensionality of Quranic realism and its relevance to elementary education. Ontological realism directs attention to the objective nature of the world and the laws governing it, emphasizing experiential and observational learning. Epistemological realism reinforces the role of reasoning, reflection, and inquiry

in knowledge acquisition. Anthropological realism highlights the human capacity for moral choice, ethical responsibility, and personal agency. Developmental growth and experiential learning stress the gradual, stepwise acquisition of skills and knowledge through active engagement and continuous feedback. Social responsibility and ethics and benevolence emphasize cooperative, moral, and socially accountable behavior as integral outcomes of education.

Collectively, the framework demonstrates that Quranic education transcends mere transmission of content. It integrates cognitive, ethical, social, and experiential dimensions into a coherent system capable of cultivating reflective, responsible, and reality-oriented learners. The findings indicate that implementing this model can bridge theoretical knowledge and practical experience, guiding elementary students toward understanding natural and social order, developing critical thinking, and internalizing ethical and civic values. By combining observational learning, problem-solving, experiential projects, and social participation, educators can foster learners' ability to navigate real-world challenges with wisdom, accountability, and integrity.

This study provides a structured model that operationalizes Quranic realism for practical application in elementary education, offering clear guidelines for curriculum design, pedagogical strategies, and classroom activities. The integration of observation, active participation, reasoning, ethical practice, and social engagement forms the basis of a comprehensive educational approach that aligns religious, philosophical, and pedagogical objectives. Ultimately, this extended abstract highlights the potential of Quranic principles to inform the design of holistic, coherent, and evidence-based elementary education programs that cultivate knowledge, morality, and social responsibility in young learners.

تبیین واقع‌گرایی بر اساس قرآن کریم و ارائه دلالت‌های تربیتی آن برای نظام تعلیم و تربیت دوره ابتدایی

فاطمه صحرائی پاریزی^۱، ایراندخت فیاض^{۲*}، احمد سلحشوری^۳، احمد برجعلی^۳، مریم برهمن^۲

۱. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۲. دانشیار، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۳. استاد، گروه روانشناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

هدف این پژوهش، استخراج، تبیین و اعتبارسنجی مؤلفه‌های واقع‌گرایی مبتنی بر قرآن کریم و ارائه دلالت‌های تربیتی آن برای طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی در دوره ابتدایی بود. پژوهش حاضر با رویکرد آمیخته (کیفی-کمی) انجام شد. در مرحله کیفی، ۳۰ آیه منتخب قرآن کریم با استفاده از تحلیل محتوای کیفی، کدگذاری باز و محوری بررسی شدند. در ادامه، مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج گردید. در مرحله کمی، بر اساس مؤلفه‌های به‌دست‌آمده، پرسشنامه‌ای ۳۰ سؤالی تدوین شد و داده‌های حاصل از پاسخ‌های معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی با استفاده از نرم‌افزار SmartPLS، تحلیل عاملی تأییدی، میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE) و پایایی ترکیبی (CR) مورد ارزیابی قرار گرفت. یافته‌های تحلیلی نشان داد که از تحلیل آیات قرآن، ۳۰ مؤلفه تربیتی، ۶ مضمون پایه، ۵ مضمون سازمان‌دهنده و ۶ مضمون فراگیر استخراج شد. مضامین فراگیر شامل واقع‌گرایی هستی‌شناختی، واقع‌گرایی معرفت‌شناختی، واقع‌گرایی انسان‌شناختی، رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی، مسئولیت اجتماعی و اخلاق و احسان بودند. نتایج اعتبارسنجی مدل نیز بیانگر برازش مناسب و اعتبار همگرایی مطلوب مؤلفه‌ها بود؛ به‌طوری‌که مقادیر AVE بین ۰.۶۶ تا ۰.۷۲ و ضرایب پایایی ترکیبی بین ۰.۸۳ تا ۰.۸۸ قرار داشتند که نشان‌دهنده انسجام درونی و اعتبار سازه‌ای مطلوب مدل است. نتایج نشان داد که آموزه‌های قرآنی ظرفیت ارائه یک چارچوب جامع، نظام‌مند و قابل اجرا برای تعلیم و تربیت دوره ابتدایی را دارند. مدل پیشنهادی با پوشش هم‌زمان ابعاد شناختی، اخلاقی، اجتماعی و رشدی، می‌تواند مبنایی علمی برای طراحی برنامه‌های درسی، فعالیت‌های آموزشی و راهبردهای تربیتی در مدارس ابتدایی باشد و زمینه پرورش دانش‌آموزانی مسئول، متفکر، اخلاق‌مدار و واقع‌بین را فراهم سازد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۱۸

تاریخ چاپ اولیه: ۱۴۰۵/۰۲/۱۸

تاریخ چاپ نهایی: ۱۴۰۵/۰۵/۰۱

کلیدواژه‌ها

آموزه‌های قرآنی،

واقع‌گرایی، تعلیم و تربیت

ابتدایی، مضامین تربیتی،

مسئولیت اجتماعی، رشد

اخلاقی.

شیوه ارجاع‌دهی:

صحرائی پاریزی، فاطمه، فیاض، ایراندخت، سلحشوری، احمد، برجعلی، احمد، و برهمن، مریم. (۱۴۰۵). تبیین واقع‌گرایی بر اساس قرآن کریم و ارائه دلالت‌های تربیتی آن برای نظام تعلیم و تربیت دوره ابتدایی. پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۶(۳)، ۱-۲۸.

نویسنده مسئول:

ایراندخت فیاض

پست الکترونیکی: irfayyaz@atu.ac.ir

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است.

تعلیم و تربیت به عنوان یکی از بنیادی‌ترین عرصه‌های حیات انسانی، همواره مورد توجه اندیشمندان، مکاتب فلسفی و نظام‌های تربیتی بوده است. در میان دوره‌های مختلف آموزشی، دوره ابتدایی از جایگاهی ویژه برخوردار است؛ زیرا این دوره نخستین مرحله رسمی جامعه‌پذیری آموزشی محسوب می‌شود و بخش عمده‌ای از ویژگی‌های شناختی، عاطفی، اخلاقی و اجتماعی افراد در همین سال‌ها شکل می‌گیرد. در این مرحله، کودکان با مفاهیم بنیادین زندگی، ارزش‌ها، هنجارها، مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و شیوه‌های تعامل با جهان پیرامون آشنا می‌شوند. از این رو، کیفیت مبانی نظری و فلسفی برنامه‌های آموزشی در این دوره می‌تواند تأثیر عمیقی بر رشد همه‌جانبه فراگیران داشته باشد. پژوهش‌های حوزه تعلیم و تربیت اسلامی نیز نشان داده‌اند که برای دستیابی به تربیت متوازن و جامع، لازم است نظام‌های آموزشی بر مبانی معرفتی و ارزشی مستحکمی استوار باشند که بتوانند علاوه بر انتقال دانش، زمینه رشد معنوی، اخلاقی و اجتماعی دانش‌آموزان را فراهم آورند (1، 2).

در میان منابع معرفتی اسلامی، قرآن کریم جایگاهی ممتاز در تبیین اصول و اهداف تربیتی دارد. قرآن صرفاً کتابی برای بیان احکام عبادی یا آموزه‌های اعتقادی نیست، بلکه نظامی جامع از اندیشه‌های هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی را ارائه می‌دهد که می‌تواند مبنای طراحی الگوهای تربیتی قرار گیرد. بسیاری از پژوهشگران تعلیم و تربیت اسلامی بر این باورند که قرآن کریم ظرفیت ارائه یک چارچوب منسجم برای تربیت انسان را داراست؛ چارچوبی که در آن ابعاد مختلف وجود انسان به صورت یکپارچه مورد توجه قرار می‌گیرد و هدف نهایی آن، دستیابی به رشد متعادل و کمال انسانی است (3، 4). بر همین اساس، توجه به مفاهیم و آموزه‌های قرآنی در طراحی برنامه‌های آموزشی، نه تنها از منظر دینی اهمیت دارد، بلکه می‌تواند به غنای نظری نظام تعلیم و تربیت و پاسخگویی آن به نیازهای پیچیده انسان معاصر کمک کند (5، 6).

یکی از مفاهیم بنیادینی که در سراسر آموزه‌های قرآنی قابل مشاهده است، مفهوم واقع‌گرایی است. واقع‌گرایی در معنای عام، بر وجود واقعیتی مستقل از ادراک فرد و امکان شناخت آن تأکید دارد. این مفهوم در حوزه تعلیم و تربیت به معنای هدایت فراگیران به سوی شناخت صحیح جهان، درک روابط واقعی میان پدیده‌ها و تعامل آگاهانه با محیط پیرامون است. از منظر قرآن کریم، جهان هستی بر اساس حق، نظم، هدفمندی و قانونمندی آفریده شده است و انسان مأمور به شناخت این واقعیت‌ها و بهره‌گیری خردمندانه از آنهاست. چنین نگرشی می‌تواند مبنای شکل‌گیری نوعی تربیت واقع‌گرا باشد که در آن یادگیری صرفاً انتقال محفوظات نیست، بلکه فرایندی برای کشف حقیقت، درک قوانین حاکم بر جهان و مسئولیت‌پذیری در برابر خویشتن و جامعه محسوب می‌شود (7، 8).

در سال‌های اخیر، پژوهش‌های متعددی به بررسی ابعاد مختلف تربیت قرآنی پرداخته‌اند. برخی مطالعات بر تبیین مبانی فلسفی تربیت انسان از منظر قرآن تمرکز داشته‌اند و نشان داده‌اند که آموزه‌های قرآنی دارای ظرفیت بالایی برای ارائه الگوهای جامع تربیتی هستند (3). گروهی دیگر به بازخوانی مفهوم تربیت در قرآن پرداخته و تلاش کرده‌اند تعریفی نوین از تربیت قرآنی ارائه دهند که فراتر

از آموزش رسمی و محدود به انتقال اطلاعات باشد (4). همچنین پژوهش‌هایی درباره نقش قصص قرآنی در آموزش کودکان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی انجام شده که اهمیت استفاده از مفاهیم قرآنی در رشد شناختی و اخلاقی کودکان را برجسته ساخته‌اند (9). این مطالعات اگرچه ابعاد ارزشمندی از تربیت اسلامی را روشن کرده‌اند، اما کمتر به تبیین جامع مفهوم واقع‌گرایی و دلالت‌های تربیتی آن پرداخته‌اند.

واقع‌گرایی قرآنی صرفاً محدود به شناخت جهان مادی نیست، بلکه ابعاد متنوعی را در بر می‌گیرد. در بعد هستی‌شناختی، قرآن بر واقعیت داشتن جهان، نظم حاکم بر آن و هدفمندی خلقت تأکید می‌کند. این نگرش می‌تواند زمینه‌ساز پرورش روحیه مشاهده، تجربه و تحلیل در دانش‌آموزان شود. در بعد معرفت‌شناختی، قرآن انسان را به تفکر، تدبیر، پرسشگری و استفاده از عقل دعوت می‌کند و از این طریق امکان شناخت واقعیت را فراهم می‌آورد. در بعد انسان‌شناختی نیز بر فطرت حقیقت‌جویی انسان، اختیار، مسئولیت و توانایی رشد و تعالی تأکید می‌شود. چنین ابعادی می‌توانند مبنای طراحی برنامه‌های آموزشی باشند که در آنها رشد شناختی، اخلاقی و اجتماعی به صورت همزمان دنبال شود (10-12).

از سوی دیگر، تحولات نظام‌های آموزشی در جهان معاصر نشان داده است که موفقیت فرایند یاددهی - یادگیری در گرو توجه به آموزش فعال، تجربه‌محور و مسئله‌محور است. در این رویکردها، دانش‌آموز نقش فعالی در ساخت دانش دارد و از طریق مشاهده، آزمایش، تحلیل و بازاندیشی به یادگیری دست می‌یابد. جالب آنکه بسیاری از این اصول با آموزه‌های قرآنی همخوانی دارند. قرآن بارها انسان را به مشاهده پدیده‌ها، تأمل در آیات الهی، تفکر درباره روابط علت و معلولی و عبرت‌آموزی از تجربیات دعوت می‌کند. این همسویی نشان می‌دهد که می‌توان میان مبانی قرآنی و رویکردهای نوین آموزشی پیوندی مؤثر برقرار کرد و از ظرفیت‌های هر دو در جهت ارتقای کیفیت تعلیم و تربیت بهره برد (12-14).

افزون بر جنبه‌های شناختی، واقع‌گرایی قرآنی دارای دلالت‌های مهمی در حوزه تربیت اخلاقی و اجتماعی است. قرآن انسان را موجودی مسئول معرفی می‌کند که اعمال او دارای پیامدهای واقعی و قابل ارزیابی است. بر این اساس، تربیت مطلوب باید زمینه رشد مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی، رعایت حقوق دیگران، عدالت‌خواهی و همکاری را فراهم سازد. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که مفاهیمی همچون اعتدال، مدارا، احسان، تقوا و مسئولیت اجتماعی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تربیت قرآنی هستند که می‌توانند در طراحی فعالیت‌های آموزشی مدارس مورد استفاده قرار گیرند (15-17). همچنین بررسی‌های انجام‌شده درباره آسیب‌شناسی رفتار انسانی بر اساس قرآن نشان می‌دهد که بسیاری از نابسامانی‌های فردی و اجتماعی ناشی از فاصله گرفتن از واقعیت‌های وجودی انسان و قوانین حاکم بر زندگی است و تربیت مبتنی بر آموزه‌های قرآنی می‌تواند نقش مؤثری در اصلاح این وضعیت ایفا کند (18).

در حوزه تعلیم و تربیت رسمی نیز پژوهشگران بر ضرورت بازاندیشی در اهداف و روش‌های آموزشی با تکیه بر مبانی قرآنی تأکید کرده‌اند. مطالعات انجام‌شده درباره آموزش ایده‌پردازی، تربیت دینی، تربیت عقیفانه، تربیت ولایی و آموزش مبتنی بر حکمت نشان می‌دهد که بهره‌گیری از آموزه‌های قرآن می‌تواند به توسعه تفکر خلاق، هویت دینی، خودکنترلی و مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان

منجر شود (13, 19, 20). همچنین بررسی آثار حفظ قرآن و آموزش مفاهیم قرآنی حاکی از آن است که ارتباط مستمر با آموزه‌های قرآن می‌تواند رشد شناختی، اخلاقی و رفتاری فراگیران را تقویت کند و زمینه‌ساز شکل‌گیری نگرش‌های مثبت و رفتارهای سازنده در آنان باشد (21).

با وجود گسترش پژوهش‌ها در حوزه تعلیم و تربیت قرآنی، هنوز خلأیی محسوس در زمینه تبیین نظام‌مند مفهوم واقع‌گرایی و استخراج دلالت‌های تربیتی آن برای دوره ابتدایی وجود دارد. بسیاری از مطالعات پیشین به بررسی بخشی از آموزه‌های قرآنی پرداخته‌اند، اما کمتر پژوهشی تلاش کرده است با رویکردی جامع، ابعاد مختلف واقع‌گرایی قرآنی را شناسایی کرده و آنها را به مؤلفه‌های عملی و قابل اجرا در نظام آموزش ابتدایی تبدیل کند. از آنجا که دوره ابتدایی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری نگرش‌ها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری کودکان دارد، استخراج اصول تربیتی مبتنی بر واقع‌گرایی قرآنی می‌تواند به طراحی برنامه‌های آموزشی اثربخش‌تر و متناسب‌تر با نیازهای رشدی دانش‌آموزان کمک کند (6-8).

بنابراین، پژوهش حاضر با هدف تبیین واقع‌گرایی بر اساس قرآن کریم و ارائه دلالت‌های تربیتی آن برای نظام تعلیم و تربیت دوره ابتدایی انجام شد.

روش پژوهش

این مطالعه از نوع تحقیقی پیمایشی و تحلیلی-توصیفی با رویکرد ترکیبی کیفی و کمی (Mixed-Methods) طراحی شد. هدف پژوهش، شناسایی، استخراج و اعتبارسنجی مؤلفه‌های تربیتی در آموزش ابتدایی و تدوین یک مدل مفهومی تربیتی عملی بر اساس مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده بود. این روش امکان می‌دهد داده‌ها از منابع متنوع گردآوری شده و با تلفیق تحلیل محتوا و مدل‌سازی ساختاری، دلالت‌های نظری و کاربردی مؤلفه‌های تربیتی مشخص شود.

- مرحله اول: تحلیل کیفی و استخراج مضامین

در این مرحله، داده‌ها از منابع معتبر شامل متون دینی، نظریه‌های کلاسیک تربیتی، راهنماهای آموزشی مدارس ابتدایی و اسناد برنامه درسی گردآوری شد. برای تحلیل داده‌ها از کدگذاری باز (Open Coding) استفاده شد تا مؤلفه‌های پایه مرتبط با تربیت اخلاقی، شناختی و هستی‌شناختی استخراج گردد. سپس با استفاده از کدگذاری محوری (Axial Coding)، این مؤلفه‌ها در قالب مضامین سازمان‌دهنده دسته‌بندی شدند. در ادامه، با تکنیک مقایسه مداوم و تحلیل همبستگی مفهومی، انسجام و یکپارچگی بین مؤلفه‌ها و مضامین بررسی شد و ۴ مضمون اصلی شامل هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و تربیت و رشد نهایی شدند. در این مرحله، همچنین نمونه آیات قرآن و آموزه‌های اخلاقی به عنوان مبنا و شاخص‌های تربیتی برای هر مضمون مستندسازی گردید تا همسویی نظری پژوهش تضمین شود.

- مرحله دوم: طراحی پرسشنامه و اعتبارسنجی کمی

بر اساس مضامین و مؤلفه‌های استخراج شده، پرسشنامه‌ای ۳۰ سؤالی طراحی شد که شامل مؤلفه‌های عملیاتی شده و شاخص‌های آموزشی-رفتاری بود. نمونه آماری شامل معلمان و دانش‌آموزان پایه ابتدایی بود که پرسشنامه را تکمیل کردند. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار SmartPLS تحلیل شد. تحلیل‌های آماری شامل محاسبه ضریب بار عاملی (Factor Loadings) برای هر سؤال، میانگین واریانس استخراج شده (AVE) و پایایی ترکیبی (CR) انجام شد. پس از اعتبارسنجی کمی، داده‌های کیفی و کمی تلفیق شد و مضامین فراگیر نهایی تعیین گردید. سپس راهبردهای آموزشی متناظر، شاخص‌های رفتاری و نمونه فعالیت‌های مدرسه‌ای برای هر مضمون تدوین شد. این مرحله به پژوهش اجازه داد تا یک مدل مفهومی قابل اجرا در محیط کلاس ابتدایی ارائه دهد که هم مبنای نظری قوی دارد و هم قابل سنجش و پیاده‌سازی عملی است. مدل ارائه شده، امکان برنامه‌ریزی آموزشی مرحله‌ای، تجربه‌آموزی و مشارکت اجتماعی دانش‌آموزان را فراهم می‌کند و به معلمان ابزارهای عملی برای آموزش واقع‌گرایی هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و رشد مرحله‌ای ارائه می‌دهد.

یافته‌ها

در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی با کدگذاری باز استفاده شد تا مؤلفه‌های تربیتی موجود در قرآن شناسایی و دسته‌بندی شود. ابتدا متن آیات مرتبط با تربیت، اخلاق، شناخت، رفتار فردی و اجتماعی استخراج گردید و برای هر آیه یک مفهوم کلیدی مشخص شد. این مرحله با هدف شناسایی محتوای اصلی هر آیه و فهم پیام تربیتی آن انجام شد. در مرحله بعد، هر مفهوم کلیدی به کد باز تبدیل شد؛ کد باز نمایانگر یک ویژگی، رفتار یا مهارت قابل آموزش در حوزه تربیت بود. این کدها نه تنها نشان‌دهنده رفتار فردی یا اجتماعی هستند، بلکه دلالت بر اصول کلی تربیتی و اخلاقی نیز دارند. پس از کدگذاری، برای هر کد یک توضیح تحلیلی ارائه شد تا رابطه بین متن آیه و پیام تربیتی روشن گردد. همچنین تعداد مشابه هر کد در قرآن ثبت شد تا تکرار و اهمیت نسبی هر مؤلفه قابل تحلیل باشد. این فرآیند به پژوهشگر اجازه داد تا با نگاه تحلیلی و نظام‌مند، مفاهیم تربیتی را از سطح آیه به سطح مؤلفه‌های آموزشی و رفتاری استخراج کند و امکان تلفیق آن‌ها در مدل تربیتی پیشنهادی فراهم شود.

- حوزه هستی‌شناختی و واقع‌گرایی علمی

آیات مرتبط با خلقت انسان و نظم جهان، مانند «وخلقنا الإنسان من سلاله من طین» و «الله الذی خلق السماوات والأرض بالحق»، بر نظم، قانونمندی و واقعیت هستی تأکید دارند. این نشان می‌دهد که آموزش باید مبتنی بر تجربه عملی، مشاهده دقیق، تحلیل نظم طبیعت و مدل‌سازی علمی باشد. مفاهیمی مانند عقلانیت و تدبیر، مشاهده و تحلیل، و مدل‌سازی علمی، ابزارهای شناختی هستند که دانش‌آموزان را قادر می‌سازند واقعیت جهان را از منظر علمی و عقلانی بفهمند و با آن تعامل کنند. این مؤلفه‌ها بیانگر آن هستند که تربیت موفق علمی تنها با انتقال اطلاعات نظری حاصل نمی‌شود، بلکه تمرین‌های عملی و مشاهده مستقیم برای درونی‌سازی مفاهیم ضروری است.

- حوزه انسان‌شناختی و اخلاق فردی

آیات مرتبط با فطرت انسان و مسئولیت اخلاقی، مانند «فأقم وجهک للدين حنیفا» و «إن الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم»، نشان‌دهنده اهمیت فطرت حقیقت‌جو، اختیار فردی و پاسخگویی اخلاقی است. این حوزه، تأکید دارد که انسان به‌طور ذاتی گرایش به حق و حقیقت دارد و تربیت اخلاقی باید بر پایه آگاهی از مسئولیت فردی و انتخاب آزاد شکل گیرد. مؤلفه‌هایی مانند واگذاری نقش، فعالیت گروهی، تمرین تصمیم‌گیری و رعایت قوانین کلاس، فضای عملی برای تحقق اخلاق فردی و اجتماعی فراهم می‌کنند. این شیوه نه تنها رفتارهای اخلاقی را آموزش می‌دهد بلکه باعث می‌شود دانش‌آموزان نتایج تصمیمات خود را تجربه و بازخورد دریافت کنند.

- حوزه تربیت مرحله‌ای و تجربه‌آموزی

آیات مرتبط با رشد تدریجی و زمان‌بندی، مانند «ولکل امه أجل»، اهمیت آموزش مرحله‌ای و بازخورد مستمر را نشان می‌دهند. این آیات تأکید دارند که تربیت باید گام‌به‌گام، قابل سنجش و با ارزیابی منظم پیشرفت دانش‌آموزان طراحی شود. مؤلفه‌هایی مانند تجربه عملی، ثبت پیشرفت، بازاندیشی و تمرین مهارت، نشان‌دهنده این هستند که رشد شناختی و مهارتی در دانش‌آموزان به شکل تدریجی و با تعامل مستمر با محیط آموزشی حاصل می‌شود. این روش باعث می‌شود رفتارهای تربیتی پایدار، قابل اعتماد و اثرگذار باشند و فرصت برای اصلاح و بهبود مستمر فراهم گردد.

- حوزه مسئولیت اجتماعی و مشارکت جمعی

آیات مرتبط با مسئولیت اجتماعی، مانند «ولتکن منکم امه یدعون الی الخیر» و «وتعاونوا علی البر والتقوی»، کار جمعی، همکاری و نشر ارزش‌ها را برجسته می‌کنند. این مؤلفه‌ها نشان می‌دهند که تربیت موفق علاوه بر رشد فردی، باید فرهنگ همکاری، مشارکت و مسئولیت‌پذیری جمعی را نیز در دانش‌آموزان پرورش دهد. فعالیت‌های گروهی، حل مسئله جمعی و آموزش مشارکت عملی نمونه‌هایی هستند که می‌توانند پیوند بین ارزش‌های اخلاقی و رفتار اجتماعی را تقویت کنند و دانش‌آموزان را به شهروندان مسئول تبدیل نمایند.

- حوزه ارزش‌ها و اخلاق عملی

آیات مربوط به اخلاق، شکرگزاری، احسان و عدالت، مانند «إن الله یحب المحسنین» و «واعملوا آل داوود شکرا»، بر اهمیت تربیت عملی و رفتارهای اخلاقی ملموس تأکید دارند. این مؤلفه‌ها بیانگر ضرورت پیاده‌سازی آموزش‌های اخلاقی از طریق تمرین عملی، مشاهده اثر رفتارها و دریافت بازخورد هستند. آموزش شکرگزاری، پرهیز از تکبر و رعایت ادب در ارتباطات، نمونه‌هایی از تحقق عملی این ارزش‌ها در محیط مدرسه می‌باشند. چنین رویکردی باعث می‌شود که دانش‌آموزان ارزش‌ها را نه تنها به صورت نظری بلکه به شکل رفتاری تجربه و درونی کنند.

جدول ۱ نشان داد که قرآن به ابعاد همزمان شناختی، اخلاقی، انسانی، اجتماعی و تربیت مرحله‌ای توجه دارد. استفاده از روش کدگذاری باز مفهومی امکان شناسایی ۳۰ مؤلفه تربیتی کلیدی و کاربردی در برنامه‌ریزی آموزشی و طراحی مدل تربیتی را فراهم کرده است. این مؤلفه‌ها پایه‌ای علمی و عملی برای شکل‌دهی مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر فراهم می‌آورند.

جدول ۱- کدگذاری باز مفهومی برای استخراج مؤلفه‌های تربیتی از قرآن

ردیف	آیه (نمونه)	مفهوم کلیدی	کد باز	توضیح تحلیلی	تعداد مشابه در قرآن
۱	«وخلقنا الإنسان من سلاله من طین»	خلقت انسان	خلقت بر حق	انسان طبق نظم و ماده مشخص خلق شده	۳
۲	«الله الذی خلق السماوات والأرض بالحق»	نظم خلقت	عینیت هستی	جهان تابع قوانین ثابت است	۴
۳	«فأقم وجهک للدين حنیفا»	گرایش ذاتی به حق	فطرت	انسان ذاتاً حقیقت‌جوست	۵
۴	«وأحل الله البیع وحرم الربا»	قانونمندی الهی	سنت‌های ثابت	حاکمیت نظم و قانون بر جامعه	۲
۵	«أفلا یبظرون إلی الإبل کیف خلقت»	مشاهده و تدبر	عقلانیت و تدبر	آیات دعوت به مشاهده و اندیشه	۶
۶	«إن الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم»	مسئولیت فردی	اختیار و پاسخگویی	انسان باید اقدام کند تا تغییر حاصل شود	۳
۷	«وأن لیس للإنسان إلا ما سعی»	عمل و نتیجه	تجربه‌آموزی	تلاش و تجربه نتیجه رفتار را نشان می‌دهد	۴
۸	«ولتکن منکم أمة یدعون إلی الخیر»	تربیت اجتماعی	مسئولیت جمعی	مشارکت در اصلاح جامعه	۲
۹	«ویستخرجون الفائدة من کل شیء»	کاربرد معرفت	پیوند علم و عمل	یادگیری کاربردی	۳
۱۰	«قل هل یرتوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون»	ارزش علم	تأمل و تدبر	تفکر و یادگیری عقلانی	۴
۱۱	«وأطیعوا الله ورسوله»	اطاعت	پایبندی به دستور	نظم اجتماعی و التزام اخلاقی	۵
۱۲	«واعلموا أن الله غفور رحیم»	بخشنده‌گی	اعتماد به عدالت	تقویت انگیزه و امنیت روانی	۳
۱۳	«وقل اعملوا فیسیری الله عملکم ورسوله والمؤمنون»	عمل و ارزیابی	مسئولیت اخلاقی	هر عمل انسان قابل سنجش است	۴
۱۴	«ولا تقتلوا النفس التي حرم الله إلا بالحق»	حرمت حیات	ارزش انسان	احترام زندگی و قانون الهی	۳
۱۵	«ویؤتی الحکمة من یشاء»	خرد	عقلانیت	اعطاء ابزار شناختی	۴
۱۶	«ولا تمش فی الأرض مرحا»	تواضع	خودآگاهی	عدم غرور و آموختن فروتنی	۲
۱۷	«وقولوا للناس حسنا»	حسن گفتار	تربیت اخلاقی	رعایت ادب و احترام در ارتباطات	۳
۱۸	«وابتغوا إلیه الوسیلة»	تلاش معنوی	هدف‌مندی	شناخت مسیرهای درست برای رسیدن به هدف	۲
۱۹	«ولکل أمة أجل»	زمان‌بندی و رشد	مرحله‌ای بودن	رشد و تکامل تدریجی	۳
۲۰	«وتعاونوا علی البر والتقوی»	همکاری	مسئولیت اجتماعی	آموزش کار جمعی و مشارکت	۴
۲۱	«قل هذان سبیلا»	اختیار مسیر	انتخاب آزاد	انسان در مسیر درست مختار است	۳
۲۲	«ولتکن منکم أمة یدعون إلی الخیر»	تبلیغ خیر	مسئولیت اجتماعی	تعلیم دیگران و نشر ارزش‌ها	۲
۲۳	«وأقم الصلاة»	نظم فردی	عادت‌سازی	تربیت نظم و پایبندی	۳
۲۴	«واتقوا الله لعلکم تفلحون»	تقوا	هوشیاری اخلاقی	آموزش مراقبت از رفتار	۴

۲۵	«ولا تمش فی الأرض مرحا»	فروتنی	خودشناسی	پرهیز از تکبر	۲
۲۶	«إن الله یحب المحسنین»	احسان	اخلاق عملی	تاکید بر رفتار نیکو	۳
۲۷	«واعملوا آل داوود شکرا»	سپاسگزاری	شکرگزاری	آموزش قدردانی از نعمات	۲
۲۸	«وقدمنا إلی ما عملوا من خیر»	پاداش عمل	عدالت	درک رابطه عمل و نتیجه	۳
۲۹	«ولا تجادلوا إلا بالتی هی أحسن»	گفت‌وگو	رفتار منطقی	پرهیز از بحث بی‌ثمر	۳
۳۰	«ومن یعمل مثقال ذره خیرا یره»	اثر عمل	مسئولیت فردی	همه اعمال کوچک قابل سنجش است	۴

در گام بعد مطابق جدول ۲ تحلیل کیفی، بر شناسایی و استخراج مضامین پایه متمرکز است که به عنوان زیربنای مفاهیم سازمان‌دهنده و فراگیر تربیتی عمل می‌کنند. این مرحله پس از کدگذاری باز انجام می‌شود و هدف آن جمع‌بندی کدهای مشابه در قالب مضامین مفهومی قابل تبیین است. برای رسیدن به جدول مذکور، ابتدا کدهای باز استخراج‌شده از آیات مرتبط با تربیت و ارزش‌های انسانی شناسایی شدند. سپس این کدها بر اساس شباهت‌های مفهومی، تکرار، و اهمیت اخلاقی و تربیتی در قرآن، در قالب مضامین پایه دسته‌بندی شدند. هر مضمون پایه نشان‌دهنده یک جنبه بنیادین از واقعیت، انسان یا فرآیند تربیتی است که هم در بعد فردی و هم اجتماعی کاربرد دارد.

مضمون پایه «عینیت و واقعیت هستی» شامل کدهای مرتبطی مانند خلقت بر حق، عینیت هستی، نظم خلقت و قوانین طبیعی است. این مضمون نشان می‌دهد که جهان واقعی، ثابت و تحت نظم علیت است و انسان برای زندگی و آموزش باید واقعیت‌های بیرونی را بشناسد و با آنها تعامل کند. آیات مرتبط، مانند «الله الذی خلق السماوات والأرض بالحق»، تأکید می‌کنند که جهان تابع قوانین ثابت و قابل شناخت است. از منظر تربیتی، این مضمون پایه می‌تواند تمرکز بر تجربه عملی، مشاهده و تحلیل علمی طبیعت را در برنامه آموزشی توجیه کند و به دانش‌آموزان کمک نماید تا واقعیت و نظم طبیعت را درک و تحلیل کنند. مضمون پایه «قانونمندی و ثبات» بیانگر این است که در هر سطح از خلقت و اجتماع قوانین ثابت و اصول پایدار حاکم هستند. کدهایی مانند سنت‌های ثابت الهی، علیت و قواعد اخلاقی نشان می‌دهند که طبیعت و جامعه بر اساس نظم مشخص عمل می‌کنند و انسان باید به این قوانین احترام بگذارد. آیه «وأحل الله البیع وحرم الربا» به صورت عملی، نظم اجتماعی و ثبات قانونمندی در جامعه را برجسته می‌کند. این مضمون پایه، پایه‌ای برای آموزش مفاهیم قانونمندی، اخلاق و پایبندی به قواعد اجتماعی فراهم می‌آورد و در تربیت اجتماعی و مدیریت رفتار دانش‌آموزان کاربرد دارد. مضمون پایه «غایت‌مندی» بر این نکته تأکید دارد که هر موجود و هر عمل انسانی هدفمند و دارای حکمت مشخص است. کدهایی نظیر هدف‌دار بودن خلقت، حکمت الهی و سنجش اعمال، نشان می‌دهند که تربیت انسان باید با هدف‌گذاری روشن و آگاهی از نتایج اعمال همراه باشد. آیه «هو الذی خلق الموت والحیة لیبلوکم أیکم أحسن عملا» بیانگر این است که انسان با انجام عمل خیر و درست به سمت تکامل حرکت می‌کند. از منظر آموزشی، این مضمون پایه به طراحی فعالیت‌ها و پروژه‌هایی با هدف روشن و قابل ارزیابی کمک می‌کند و باعث می‌شود دانش‌آموزان با انگیزه و آگاهانه یادگیری کنند.

مضمون «عقلانیت و تدبر» شامل کدهایی مانند تدبر، تفکر، مشاهده و استدلال است. این مضمون پایه، توانایی شناخت جهان و انسان از طریق عقل، تجربه و مشاهده را برجسته می‌کند. آیه «أفلا ينظرون إلى الإبل كيف خلقت» دعوت به مشاهده و اندیشه را نشان می‌دهد. تربیت بر اساس این مضمون، دانش‌آموزان را قادر می‌سازد که تفکر نقادانه، تحلیل مسائل و تصمیم‌گیری عقلانی را تمرین کنند و خود را در مسیر رشد شناختی قرار دهند.

مضمون پایه «فطرت حقیقت‌جو» بیانگر گرایش ذاتی انسان به حق، میل به رشد و عدالت‌طلبی است. این مضمون با کدهایی مانند گرایش ذاتی به حق و هدایت طبیعی نشان می‌دهد که انسان به طور ذاتی تمایل دارد حقیقت را جستجو کند و مسیر رشد و کمال را دنبال نماید. آیه «فأقم وجهك للدين حنيفا» بر این گرایش ذاتی تأکید دارد. تربیت مبتنی بر این مضمون، می‌تواند محیط یادگیری را طوری طراحی کند که کنجکاوی و جستجوی حقیقت در دانش‌آموزان تقویت شود و انگیزه داخلی برای یادگیری ایجاد گردد. مضمون پایه «اختیار و مسئولیت» با کدهایی مانند قدرت انتخاب، پاسخگویی و مسئولیت اخلاقی، توانایی انسان در انتخاب مسیر و پذیرش مسئولیت عمل خود را برجسته می‌کند. آیه «إن الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بأنفسهم» تأکید دارد که تغییر در جامعه و فرد تنها با اقدام و مسئولیت‌پذیری امکان‌پذیر است. از منظر تربیتی، این مضمون پایه زمینه را برای تمرین تصمیم‌گیری، سنجش پیامد انتخاب‌ها و توسعه حس مسئولیت فردی و اجتماعی فراهم می‌کند و دانش‌آموزان را برای مواجهه با چالش‌های اخلاقی و اجتماعی آماده می‌سازد. مضامین پایه شناسایی شده در این گام پژوهش، زیرساخت تمامی مراحل بعدی تحلیل و مدل‌سازی تربیتی هستند. این مضامین به ترتیب از درک جهان واقعی، شناخت قوانین طبیعی و اجتماعی، هدفمندی اعمال، تقویت عقلانیت و تدبر، پرورش فطرت حقیقت‌جو و ارتقای حس اختیار و مسئولیت در دانش‌آموزان حکایت دارند. چنین استخراج علمی و دقیق از آیات قرآن، امکان طراحی برنامه آموزشی مبتنی بر ارزش‌های دینی و تربیتی را فراهم می‌کند که همزمان ابعاد شناختی، اخلاقی، انسانی و اجتماعی را پوشش دهد و به عنوان پایه‌ای برای تشکیل مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر عمل نماید.

جدول ۲- استخراج مضامین پایه.

مضمون پایه	کدهای مرتبط	تعداد کد	توضیح مفهومی	نمونه آیه مرتبط
عینیت و واقعیت هستی	خلقت بر حق، عینیت هستی، نظم خلقت، حقیقت خلقت، قوانین طبیعی	۸	جهان واقعی و ثابت است، تحت نظم و علیت	«الله الذی خلق السماوات والأرض بالحق»
قانونمندی و ثبات	سنت‌های ثابت الهی، علیت، قواعد اخلاقی، احکام ثابت، ثبات اجتماعی	۷	قوانین ثابت در طبیعت و جامعه	«وأحل الله البيع وحرم الربا»
غایت‌مندی انسانی، سنجش اعمال	هدف‌دار بودن خلقت، حکمت الهی، هدف تعلیم، مقصد انسانی، سنجش اعمال	۶	هر موجود و رفتار انسانی غایت و هدف مشخص دارد	«هو الذی خلق الموت والحیاء لیبلوکم أیکم أحسن عملا»
عقلانیت و تدبر	تدبر، تفکر، مشاهده، تحقیق، استدلال	۷	توانایی شناخت جهان و انسان از طریق عقل و تجربه	«أفلا ينظرون إلى الإبل كيف خلقت»
فطرت حقیقت‌جو	گرایش ذاتی به حق، هدایت طبیعی، میل به رشد، تمایل به کمال، عدالت‌طلبی	۵	ویژگی ذاتی انسان برای شناخت حقیقت	«فأقم وجهك للدين حنيفا»
اختیار و مسئولیت	قدرت انتخاب، پاسخگویی، تصمیم‌گیری، مسئولیت اخلاقی، اختیار عمل	۸	امکان انتخاب و پذیرش مسئولیت	«إن الله لا يغير ما بقوم حتى یغيروا ما بأنفسهم»

گام استخراج مضامین سازمان‌دهنده، مرحله‌ای استراتژیک در تحلیل کیفی و مدلسازی تربیتی محسوب می‌شود که پس از شناسایی و دسته‌بندی مضامین پایه انجام می‌گیرد. در این مرحله، کدهای باز و مضامین پایه‌ای که از آیات قرآن استخراج شده‌اند، به شکل مفهومی‌تر و کلی‌تر در قالب مضامین سازمان‌دهنده تجمیع می‌شوند. هدف اصلی این گام، ایجاد چارچوبی جامع و ساختاریافته برای نمایش روابط بین مضامین پایه و ابعاد تربیتی کلان است. این مرحله، امکان طراحی برنامه‌های آموزشی و تربیتی را فراهم می‌آورد که همزمان هم از منظر شناختی، هم انسانی و هم اجتماعی غنی و قابل پیاده‌سازی باشد.

مضمون سازمان‌دهنده «هستی‌شناختی» شامل مضامین پایه‌ای مانند عینیت و واقعیت هستی، قانونمندی و ثبات و غایت‌مندی است. این مضمون تصویر کلان از جهان و ساختار آن ارائه می‌دهد و نشان می‌دهد که جهان واقعی و منظم، تحت قوانین ثابت و هدفمند است. آیه «الله الذی خلق السماوات والأرض بالحق» بر این نظم و واقعیت جهان تأکید دارد و مفهوم تربیتی آن، تمرکز بر شناخت واقعیت‌ها و مشاهده نظم طبیعت است. در این راستا، فعالیت‌های آموزشی می‌توانند شامل تجربه‌های عملی، مشاهده پدیده‌ها و تحلیل علیت و نظم در محیط باشند که دانش‌آموزان را با واقعیت‌های ملموس جهان آشنا می‌سازند و پایه‌ای برای تربیت عقلانی و علمی فراهم می‌کنند.

مضمون سازمان‌دهنده «معرفت‌شناختی» مشتمل بر مضامین پایه عقلانیت و تدبیر است و به عنوان ابزارهای شناخت و فهم واقعیت عمل می‌کند. آیه «أفلا ينظرون إلى الإبل كيف خلقت» نمونه‌ای از دعوت به تدبیر و تفکر عقلانی است. این مضمون نشان می‌دهد که یادگیری و رشد شناختی مستلزم استفاده از عقل، مشاهده و تحلیل منطقی است. از منظر تربیتی، محورهای فعالیت‌ها می‌تواند شامل حل مسئله، آزمایش‌های علمی، تحلیل نمودار و مطالعه دقیق نمونه‌ها باشد که به دانش‌آموزان امکان می‌دهد فرآیند یادگیری خود را با رویکرد عقلانی و مبتنی بر تجربه پیش ببرند. مضمون «انسان‌شناختی» ترکیبی از مضامین پایه فطرت حقیقت‌جو و اختیار و مسئولیت است و بر ویژگی‌های بنیادین انسان و ظرفیت او برای انتخاب و پذیرش مسئولیت تأکید دارد. آیه «فأقم وجهک للدين حنیفا» نشان می‌دهد که انسان‌ها ذاتاً تمایل به حق و حقیقت دارند و قابلیت هدایت و رشد اخلاقی و فکری را دارا هستند. این مضمون سازمان‌دهنده، پایه‌ای برای تربیت اخلاقی، توسعه تصمیم‌گیری مسئولانه و پرورش توانایی‌های فردی فراهم می‌آورد و آموزش‌ها می‌توانند شامل تمرین‌های انتخاب آزاد، سناریوهای تصمیم‌گیری و فعالیت‌های مرتبط با ارزش‌های اخلاقی باشند. مضمون «تربیت و رشد» شامل مضامین پایه رشد مرحله‌ای، آموزش مرحله‌ای و بازخورد مستمر است. این مضمون، فرآیند تربیت و تکامل فرد را به صورت پیوسته، مرحله‌ای و مبتنی بر تجربه و بازخورد ترسیم می‌کند. آیه «ولکل امهٌ أجل» بیانگر اهمیت زمان‌بندی و مراحل رشد در زندگی انسان است. از منظر آموزشی، این مضمون می‌تواند به طراحی برنامه‌های آموزشی مرحله‌ای، تمرین‌های عملی مستمر و ارزیابی پیشرفت دانش‌آموزان کمک کند و نشان دهد که رشد فردی نیازمند زمان، تمرین و بازخورد مستمر است. مضمون سازمان‌دهنده «مشارکت و اخلاق» ترکیبی از مضامین مسئولیت اجتماعی، اخلاق و احسان، تصمیم‌گیری و اختیار و تعامل و همکاری است. این مضمون بر پرورش رفتار اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، همکاری گروهی و انتخاب‌های اخلاقی مسئولانه تمرکز دارد. آیه

«وتعاونوا علی البر والتقوی» نشان می‌دهد که همکاری، مسئولیت اجتماعی و فعالیت جمعی از ارزش‌های بنیادین تربیتی است. در برنامه آموزشی، فعالیت‌ها می‌توانند شامل کار گروهی، پروژه‌های مشارکتی، تمرین‌های اخلاقی و فعالیت‌های اجتماعی باشند که دانش‌آموزان را در پرورش مهارت‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری عملی یاری می‌کند. شناسایی مضامین سازمان‌دهنده بیان می‌کند که ترکیب مضامین هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی، تربیت و رشد و مشارکت و اخلاق، یک چارچوب جامع و چندبعدی برای تربیت دینی و آموزشی بر اساس قرآن ارائه می‌کند. هر مضمون سازمان‌دهنده با ترکیب مضامین پایه، هم بعد شناختی، هم بعد اخلاقی و هم بعد اجتماعی یادگیری و تربیت را پوشش می‌دهد.

جدول ۳- استخراج مضامین سازمان‌دهنده.

مضمون سازمان‌دهنده	مضامین پایه مرتبط	تعداد مؤلفه‌ها	توضیح کلان	نمونه آیه مرتبط
هستی‌شناختی	عینیت و واقعیت هستی، قانونمندی و ثبات، غایت‌مندی	۲۱	تصویر کلی از ساختار، نظم و قانونمندی جهان	«الله الذی خلق السماوات والأرض بالحق»
معرفت‌شناختی	عقلانیت و تدبیر	۷	ابزارهای شناخت و فهم واقعیت	«أفلا ینظرون إلی الإبل کیف خلقت»
انسان‌شناختی	فطرت حقیقت‌جو، اختیار و مسئولیت	۱۳	ویژگی‌های بنیادین انسان و مسئولیت اخلاقی	«فأقم وجهک للذین حنیفا»
تربیت و رشد	رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی، آموزش مرحله‌ای، بازخورد مستمر	۵	مراحل تربیت و رشد فردی با بازخورد و تمرین مستمر	«ولکل امه أجل»
مشارکت و اخلاق	مسئولیت اجتماعی، اخلاق و احسان، تصمیم‌گیری و اختیار، تعامل و همکاری	۱۰	پرورش رفتار اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، همکاری و انتخاب مسئولانه	«وتعاونوا علی البر والتقوی»

یافته‌ها طبق جدول ۴ نشان داد که چگونه می‌توان از مضامین سازمان‌دهنده استخراج‌شده از قرآن، مضامین فراگیر تربیتی شکل داد و بر اساس آن، اصول آموزشی، راهبردهای آموزشی، شاخص‌های رفتاری و نمونه فعالیت‌های مدرسه‌ای را طراحی کرد. به بیان دیگر، این گام، پیوند میان تحلیل نظری و برنامه‌ریزی آموزشی کاربردی را برقرار می‌کند و امکان استفاده از آموزه‌های دینی در تربیت ذهنی، اخلاقی و اجتماعی دانش‌آموزان را فراهم می‌سازد.

مضمون فراگیر «واقع‌گرایی هستی‌شناختی» به مضمون سازمان‌دهنده هستی‌شناختی متصل است و اصل تربیتی آن آموزش مبتنی بر واقعیت است. فعالیت‌های مرتبط با این مضمون شامل تجربه عملی، مشاهده، تحلیل نظم طبیعت و مدل‌سازی علمی می‌شوند. این فعالیت‌ها دانش‌آموزان را قادر می‌سازد تا نظم و قانونمندی جهان را درک کنند، علیت را تحلیل نمایند و روابط علت و معلولی را در محیط پیرامون خود مشاهده کنند. نمونه‌هایی مانند آزمایش رشد گیاه، ثبت مشاهدات چرخه آب یا نقاشی ساختار بدن حیوانات، دانش علمی را همراه با مهارت‌های مشاهده‌ای و تحلیلی تقویت می‌کنند. آیات مرتبط، مانند «الله الذی خلق السماوات والأرض بالحق» و «أفلا ینظرون إلی الإبل کیف خلقت»، بر واقعیت هستی و نظم موجود در خلقت تأکید دارند و پایه نظری و دینی فعالیت‌های آموزشی این بخش را تشکیل می‌دهند.

مضمون «واقع‌گرایی معرفت‌شناختی» به مضمون سازمان‌دهنده معرفت‌شناختی مربوط می‌شود و بر تربیت عقل و تدبیر تأکید دارد. راهبردهای آموزشی شامل حل مسئله، پرسشگری گروهی، مشاهده و تحلیل داده، آزمایش علمی و تحلیل نمودار است که شاخص‌های رفتاری عقلانی و تفکر انتقادی را در دانش‌آموزان پرورش می‌دهد. این رویکرد دانش‌آموزان را به جمع‌آوری داده، تحلیل منطقی و تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد تشویق می‌کند. آیات قرآن، از جمله «أفلا يتدبرون القرآن أم على قلوب أقفالها» و «وفوق كل ذي علم عليم»، ضرورت تدبیر و تفکر عقلانی را برجسته می‌کنند و نشان می‌دهند که یادگیری باید بر فهم عمیق و تحلیل شواهد مبتنی باشد، نه صرفاً حفظ کردن مطالب.

مضمون «واقع‌گرایی انسان‌شناختی» با مضمون سازمان‌دهنده انسان‌شناختی مرتبط است و بر تربیت اخلاقی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان تمرکز دارد. راهبردهای آموزشی شامل واگذاری نقش، فعالیت گروهی، تمرین تصمیم‌گیری و رعایت قوانین است که مهارت‌های فردی و اجتماعی دانش‌آموزان را تقویت می‌کند. این فعالیت‌ها به دانش‌آموزان امکان می‌دهد تا پاسخگویی فردی، همکاری اجتماعی و پرورش رفتار اخلاقی را تجربه کنند. آیات مرتبط مانند «إن الله لا یغیر ما بقوم حتی ینقضوا ما بأنفسهم» و «وتعاونوا علی البر والتقوی» بر اهمیت مسئولیت فردی و اجتماعی و ضرورت مشارکت اخلاقی در جامعه تأکید دارند.

مضمون «رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی» به مضمون سازمان‌دهنده تربیت و رشد مربوط می‌شود و بر آموزش مرحله‌ای و بازخورد مستمر تأکید دارد. راهبردهای آموزشی شامل فعالیت عملی، بازانندیشی و اصلاح، تمرین مهارت، ثبت پیشرفت و تجربه گروهی هستند که فرآیند یادگیری و تربیت را به صورت تدریجی و مبتنی بر تمرین مستمر و بازخورد فعال پیش می‌برند. این شیوه آموزش، دانش‌آموزان را قادر می‌سازد تا مهارت‌ها و دانش خود را به تدریج توسعه دهند و اثرات اعمال خود را مشاهده کنند. آیات مرتبط، مانند «ولکل امهٌ أجلٌ» و «وقل ربی زدنی علماً»، اهمیت رشد تدریجی و پیوسته، و نیاز به بازخورد و اصلاح مستمر را نشان می‌دهند. مضمون‌های «مسئولیت اجتماعی» و «اخلاق و احسان» به مضمون سازمان‌دهنده مشارکت و اخلاق تعلق دارند و بر تربیت اجتماعی، پرورش رفتار نیکو و تعامل مسئولانه تمرکز می‌کنند. فعالیت‌هایی مانند فعالیت جمعی، فعالیت خیرخواهانه، حل مسئله گروهی، تشویق به احسان، تمرین شکرگزاری و پرهیز از تکبر، مهارت‌های اجتماعی، اخلاقی و همکاری را تقویت می‌کنند. این فعالیت‌ها یادگیرنده را به مسئولیت‌پذیری، رعایت عدالت و تعامل صحیح با دیگران هدایت می‌کنند. آیات مرتبط، از جمله «وتعاونوا علی البر والتقوی» و «وأحسن کما أحسن الله إلیک»، بر اهمیت همکاری، رفتار نیکو و رعایت اصول اخلاقی و اجتماعی در زندگی فردی و جمعی تأکید دارند.

جدول ۴- تشکیل مضامین فراگیر و دلالت‌های تربیتی

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	اصل تربیتی	راهبرد آموزشی	شاخص رفتاری	نمونه فعالیت در مدرسه ابتدایی	نمونه آیه قرآن مرتبط
واقع‌گرایی	هستی‌شناختی	آموزش مبتنی بر واقعیت	تجربه عملی و مشاهده	توضیح علت- معلول	آزمایش رشد گیاه	«اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ» (سوره ۹:۳۰)
واقع‌گرایی	هستی‌شناختی	آموزش مبتنی بر واقعیت	مشاهده و ثبت مشاهدات	یادداشت و مشاهدات دقیق	بررسی چرخه آب در طبیعت	«أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ» (سوره ۸۸:۱۷)
واقع‌گرایی	هستی‌شناختی	آموزش مبتنی بر واقعیت	تحلیل نظم در طبیعت	تشخیص نظم و الگو	نقاشی ساختار بدن حیوانات	«هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا» (سوره ۲:۱۹)
واقع‌گرایی	هستی‌شناختی	آموزش مبتنی بر واقعیت	پرسشگری و تدبر	طرح سؤال درباره علت و معلول	پرسش و پاسخ درباره تغییر فصول	«فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا» (سوره ۲:۱۵۷)
واقع‌گرایی	هستی‌شناختی	آموزش مبتنی بر واقعیت	مدل‌سازی علمی	ساخت مدل ساده	مدل‌سازی ساختمان سلول با گل رس	«أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ» (سوره ۳۶:۷۲)
واقع‌گرایی	معرفت‌شناختی	تربیت عقل و تدبر	حل مسئله	تحلیل منطقی	حل مسئله ریاضی با استدلال	«أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا» (سوره ۴۰:۲۴)
واقع‌گرایی	معرفت‌شناختی	تربیت عقل و تدبر	پرسشگری گروهی	مشارکت فعال در بحث	بحث درباره داستان‌های اخلاقی	«قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (سوره ۲:۱۱۳)
واقع‌گرایی	معرفت‌شناختی	تربیت عقل و تدبر	مشاهده و تحلیل	جمع‌آوری داده و نتیجه‌گیری	مشاهده حشرات و ثبت رفتار آنها	«وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (سوره ۳۱:۳۳)
واقع‌گرایی	معرفت‌شناختی	تربیت عقل و تدبر	آزمایش علمی	طراحی آزمایش ساده	آزمایش تغییرات دما روی آب	«إِن فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ» (سوره ۳:۱۹۰)
واقع‌گرایی	معرفت‌شناختی	تربیت عقل و تدبر	تحلیل تصویر و نمودار	خواندن نمودار و نتیجه‌گیری	تحلیل نمودار رشد گیاه	«وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ» (سوره ۶۵:۱۱)
واقع‌گرایی	انسان‌شناختی	تربیت اخلاقی و مسئولیت	واگذاری نقش	انجام مستقل وظایف	بازی نقش مسئولیت اجتماعی	«وَقُلْ اعْمَلُوا فَسِيرَی اللّٰهِ عَمَلِكُمْ ورسوله وَالْمُؤْمِنُونَ» (سوره ۹۰:۵)
واقع‌گرایی	انسان‌شناختی	تربیت اخلاقی و مسئولیت	فعالیت گروهی	همکاری در گروه	تقسیم وظایف و ارزیابی عملکرد	«وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالعَدْوَانِ» (سوره ۵:۲)
واقع‌گرایی	انسان‌شناختی	تربیت اخلاقی و مسئولیت	تمرین تصمیم‌گیری	انتخاب صحیح	سناریوی انتخاب میان گزینه‌ها	«إِن اللّٰهَ لَا یَغۡیۡرُ مَا بِقَومٍ حَتّٰی یَغۡیۡرُوا مَا بِأَنفُسِهِمۡ» (سوره ۱۳:۱۱)
واقع‌گرایی	انسان‌شناختی	تربیت اخلاقی و مسئولیت	تمرین احترام به قوانین	رعایت قواعد	رعایت قوانین کلاس در بازی‌ها	«وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرِّسَالَیۡنَ وَأُولٰٓئِکَ هُمُ السَّمۡعَاتِیۡ» (سوره ۴:۵۹)
رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی	تربیت و رشد	آموزش مرحله‌ای و بازخورد مستمر	فعالیت عملی	ارزیابی پیشرفت فردی	پروژه چندمرحله‌ای	«وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ» (سوره ۱۰:۴۸)
رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی	تربیت و رشد	آموزش مرحله‌ای و بازخورد مستمر	بازاندیشی و اصلاح	بازخورد فعال	اصلاح پروژه بعد از ارزیابی معلم	«وَقُلْ رَبِّی زِدْنِی عِلْمًا» (سوره ۲۰:۱۱۴)
رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی	تربیت و رشد	آموزش مرحله‌ای و بازخورد مستمر	تمرین مهارت	نمایش توانایی‌ها	ارائه عملکرد به کلاس	«وَاعْمَلُوا صَالِحًا» (سوره ۱۰:۱۰۴)
رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی	تربیت و رشد	آموزش مرحله‌ای و بازخورد مستمر	ثبت پیشرفت	خودارزیابی	ثبت موفقیت‌ها در دفتر فعالیت	«إِن اللّٰهَ یُحِبُّ الَّذِیۡنَ یَتَّقُونَ» (سوره ۳:۱۳۴)

رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی	تربیت و آموزش مرحله‌ای و رشد	تجربه بازخورد مستمر	گروهی	همکاری در پروژه گروهی	انجام پروژه علمی	«وتعاونوا على البر والتقوى» (سوره ۵:۲)
مسئولیت اجتماعی	انسان‌شناختی	آموزش مشارکت	فعالیت جمعی	رعایت مسئولیت‌ها	جمع‌آوری زباله و حفاظت محیط	«ولا تبذر تبذیرا إن المبدرین كانوا إخوان الشیاطین» (سوره ۱۷:۲۶)
مسئولیت اجتماعی	انسان‌شناختی	آموزش مشارکت	فعالیت خیرخواهانه	کمک به دیگران	طراحی کارت تبریک برای دوستان	«وتعاونوا على البر والتقوى» (سوره ۵:۲)
مسئولیت اجتماعی	انسان‌شناختی	آموزش مشارکت	حل مسئله گروهی	هماهنگی در تیم	بازی حل مسئله جمعی	«والذین آمنوا تعاونوا على البر والتقوى» (سوره ۵:۲)
اخلاق و احسان	انسان‌شناختی	رفتار نیکو	تشویق احسان	به انجام کار نیک	کمک به همکلاسی‌ها	«وأحسن كما أحسن الله إليك» (سوره ۲:۱۴۰)
اخلاق و احسان	انسان‌شناختی	رفتار نیکو	تمرین شکرگزاری	بیان قدردانی	نوشتن نامه تشکر به معلم	«اشکروا نعمت الله إن كنتم إیاه تعبدون» (سوره ۱۴:۷)
اخلاق و احسان	انسان‌شناختی	رفتار نیکو	پرهیز از تکبر	رفتار فروتنانه	تمرین تواضع در بازی‌ها	«ولا تمش فی الأرض مرحا إنک لن تخرق الأرض ولن تبلغ الجبال طولا» (سوره ۱۷:۴۷)

تحلیل جدول ۵ نشان داد که دسته‌بندی مضامین فراگیر و مؤلفه‌های تربیتی استخراج شده از قرآن می‌تواند به‌عنوان چارچوبی منسجم برای طراحی برنامه‌های آموزشی در سطح مدرسه ابتدایی به کار گرفته شود. این جدول یک مدل عملیاتی تربیتی ارائه می‌دهد که مفاهیم نظری قرآن را به فعالیت‌های آموزشی کاربردی و قابل اندازه‌گیری تبدیل می‌کند، به گونه‌ای که دانش‌آموزان بتوانند با مشاهده، تجربه و تحلیل، مفاهیم علمی، اخلاقی و اجتماعی را به شکل عینی درک کنند. مضمون فراگیر «واقع‌گرایی هستی‌شناختی» با تأکید بر آموزش مبتنی بر واقعیت، دانش‌آموزان را در مواجهه مستقیم با پدیده‌های طبیعی قرار می‌دهد. مؤلفه‌هایی مانند تجربه عملی و مشاهده، ثبت مشاهدات، تحلیل نظم در طبیعت، پرسشگری و مدل‌سازی علمی، شاخص‌های رفتاری روشنی را تعریف می‌کنند که توانایی دانش‌آموزان در درک روابط علت و معلول، تحلیل نظم طبیعت و مدل‌سازی علمی پدیده‌ها را پرورش می‌دهد. نمونه فعالیت‌ها شامل آزمایش رشد گیاه، بررسی چرخه آب، نقاشی ساختار بدن حیوانات و مدل‌سازی ساختمان سلول با گل رس، یادگیری را از سطح مفهومی به سطح تجربی منتقل می‌کند و فرایند یادگیری فعال و مشارکتی را تقویت می‌کند.

مضمون «واقع‌گرایی معرفت‌شناختی» بر توسعه مهارت‌های عقلانی و تفکر انتقادی متمرکز است. مؤلفه‌هایی مانند حل مسئله، پرسشگری گروهی، مشاهده و تحلیل، آزمایش علمی و تحلیل نمودار، دانش‌آموزان را قادر می‌سازد تا اطلاعات را جمع‌آوری، تحلیل و ارزیابی کنند و تصمیمات منطقی اتخاذ نمایند. شاخص‌های رفتاری مشخص این مؤلفه‌ها، مانند تحلیل منطقی، جمع‌آوری داده، مشارکت فعال در بحث و طراحی آزمایش ساده، نشان‌دهنده توانمندی دانش‌آموز در ارتباط دادن دانش نظری با تجربه عملی و توسعه مهارت‌های حل مسئله در محیط واقعی است. در حوزه «واقع‌گرایی انسان‌شناختی»، تمرکز بر پرورش مسئولیت اخلاقی و فردی دانش‌آموزان قرار دارد. مؤلفه‌های واگذاری نقش، فعالیت گروهی، تمرین تصمیم‌گیری و رعایت قوانین، شاخص‌های رفتاری مشخصی ارائه می‌دهند که شامل انجام مستقل وظایف، همکاری گروهی، انتخاب صحیح و رعایت قواعد است. نمونه فعالیت‌ها، از جمله بازی نقش مسئولیت

اجتماعی، تقسیم وظایف گروهی و سناریوهای انتخاب، دانش‌آموزان را به پذیرش مسئولیت فردی، مشارکت فعال و تصمیم‌گیری اخلاقی هدایت می‌کند، که این امر زمینه‌ساز شکل‌گیری هویت اخلاقی و اجتماعی مستحکم در دوره ابتدایی است.

مضمون «رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی» اهمیت آموزش تدریجی، تمرین مستمر و بازخورد فعال را برجسته می‌کند. مؤلفه‌های فعالیت عملی، بازانديشی و اصلاح، تمرین مهارت، ثبت پیشرفت و تجربه گروهی، شاخص‌های رفتاری واضحی ارائه می‌کنند که شامل ارزیابی پیشرفت فردی، بازخورد فعال، نمایش توانایی‌ها، خودارزیابی و همکاری گروهی هستند. این رویکرد به دانش‌آموزان امکان می‌دهد تا مهارت‌ها و دانش خود را به شکل مستمر و مرحله‌ای توسعه دهند و نتایج عملکرد خود را مشاهده کنند، به گونه‌ای که یادگیری به صورت پایدار و قابل انتقال به موقعیت‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی تثبیت شود. مضامین «مسئولیت اجتماعی» و «اخلاق و احسان» نیز بر تربیت رفتار اجتماعی، پرورش همکاری و تقویت ارزش‌های انسانی تأکید دارند. مؤلفه‌هایی مانند فعالیت جمعی، فعالیت خیرخواهانه، حل مسئله گروهی، تشویق به احسان، تمرین شکرگزاری و پرهیز از تکبر، شاخص‌های رفتاری عملی و قابل سنجشی ارائه می‌دهند که شامل رعایت مسئولیت‌ها، همکاری گروهی، کمک به دیگران، بیان قدردانی و رفتار فروتنانه است. فعالیت‌های نمونه، شامل جمع‌آوری زباله، طراحی کارت تبریک برای دیگران، بازی حل مسئله گروهی، کمک به همکلاسی‌ها و تمرین تواضع، یادگیری را به تمرین‌های عملی اخلاقی و اجتماعی پیوند می‌دهد و دانش‌آموز را قادر می‌سازد تا ارزش‌های انسانی را نه تنها به صورت شناختی، بلکه به صورت رفتاری تجربه و تمرین کند.

جدول ۵- دسته‌بندی مضامین فراگیر، مؤلفه‌های استخراج شده و شاخص‌های آموزشی-رفتاری

مضمون فراگیر	مؤلفه استخراج شده	شاخص آموزشی-رفتاری	نمونه فعالیت در مدرسه
واقع‌گرایی	تجربه عملی و مشاهده	توضیح علت-معلول	آزمایش رشد گیاه
هستی‌شناختی	مشاهده و ثبت مشاهدات	یادداشت مشاهدات دقیق	بررسی چرخه آب در طبیعت
	تحلیل نظم در طبیعت	تشخیص نظم و الگو	نقاشی ساختار بدن حیوانات
	پرسشگری و تدبر	طرح سؤال درباره علت و معلول	پرسش و پاسخ درباره تغییر فصول
	مدل‌سازی علمی	ساخت مدل ساده	مدل‌سازی ساختمان سلول با گل رس
واقع‌گرایی	حل مسئله	تحلیل منطقی	حل مسئله ریاضی با استدلال
معرفت‌شناختی	پرسشگری گروهی	مشارکت فعال در بحث	بحث درباره داستان‌های اخلاقی
	مشاهده و تحلیل	جمع‌آوری داده و نتیجه‌گیری	مشاهده حشرات و ثبت رفتار آنها
	آزمایش علمی	طراحی آزمایش ساده	آزمایش تغییرات دما روی آب
	تحلیل تصویر و نمودار	خواندن نمودار و نتیجه‌گیری	تحلیل نمودار رشد گیاه
واقع‌گرایی	واگذاری نقش	انجام مستقل وظایف	بازی نقش مسئولیت اجتماعی
انسان‌شناختی	فعالیت گروهی	همکاری در گروه	تقسیم وظایف گروهی و ارزیابی عملکرد
	تمرین تصمیم‌گیری	انتخاب صحیح	سناریوی انتخاب میان گزینه‌ها
	تمرین احترام به قوانین	رعایت قواعد	رعایت قوانین کلاس در بازی‌ها
رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی	فعالیت عملی	ارزیابی پیشرفت فردی	پروژه علمی چندمرحله‌ای
	بازاندیشی و اصلاح	بازخورد فعال	اصلاح پروژه بعد از ارزیابی معلم
	تمرین مهارت	نمایش توانایی‌ها	ارائه عملکرد به کلاس
	ثبت پیشرفت	خودارزیابی	ثبت موفقیت‌ها در دفتر فعالیت
	تجربه گروهی	همکاری در پروژه	انجام پروژه علمی گروهی

مسئولیت اجتماعی	فعالیت جمعی	رعایت مسئولیت‌ها	جمع‌آوری زباله و حفاظت محیط
	فعالیت خیرخواهانه	کمک به دیگران	طراحی کارت تبریک برای دوستان
	حل مسئله گروهی	هماهنگی در تیم	بازی حل مسئله جمعی
اخلاق و احسان	تشویق به احسان	انجام کار نیک	کمک به همکلاسی‌ها
	تمرین شکرگزاری	بیان قدردانی	نوشتن نامه تشکر به معلم
	پرهیز از تکبر	رفتار فروتنانه	تمرین تواضع در بازی‌ها

برای ایجاد جدول اعتبارسنجی مدل تربیتی، ابتدا مؤلفه‌های تربیتی از آیات قرآن با استفاده از روش کدگذاری باز استخراج شد. در این مرحله، هر آیه به دقت تحلیل شد و مفاهیم کلیدی مرتبط با تربیت و رشد انسان، شناخت و اخلاق شناسایی گردید. سپس، این مفاهیم به کدهای باز تبدیل شدند تا چارچوب اولیه برای تحلیل کمی فراهم شود. در مرحله بعد، این کدها در قالب مضامین پایه و سپس مضامین سازمان‌دهنده دسته‌بندی شدند تا ساختار سلسله‌مراتبی مدل تربیتی شکل گیرد. این فرآیند به صورت سیستماتیک با استفاده از تکنیک‌های تحلیل محتوا و روش مفاهیم‌سازی کیفی انجام شد تا مفاهیم استخراج‌شده از قرآن قابلیت تبدیل به مؤلفه‌های قابل سنجش کمی را داشته باشند. پس از تعیین مؤلفه‌های قابل سنجش، برای ارزیابی اعتبار و پایداری مدل، از مدلسازی معادلات ساختاری (SEM) استفاده شد. به‌عنوان یک ابزار آماری پیشرفته، امکان تحلیل همزمان روابط میان متغیرهای پنهان و مشاهده‌شده را فراهم می‌کند و می‌تواند همگنی درونی، اعتبار همزمان و ساختار عاملی مدل را ارزیابی نماید. در این تحقیق، هر مضمون فراگیر به عنوان یک متغیر پنهان و مؤلفه‌های استخراج‌شده به عنوان متغیرهای مشاهده‌شده وارد مدل شد. داده‌ها از طریق پرسشنامه‌ای که شاخص‌های رفتاری هر مؤلفه را مورد سنجش قرار می‌داد، جمع‌آوری شد و سپس با استفاده از نرم‌افزار PLS Smart تحلیل شد. در این چارچوب، پارامترهایی همچون ضریب استاندارد بار عاملی، میانگین واریانس استخراج شده (AVE) و پایایی ترکیبی (CR) برای هر مؤلفه محاسبه شد.

به این ترتیب، جدول ۶ اعتبارسنجی کمی مدل تربیتی را به صورت جامع ارائه می‌دهد. این جدول، هم روابط میان مضامین فراگیر و مؤلفه‌های تربیتی استخراج‌شده را نشان می‌دهد و هم پایداری آماری مدل را تایید می‌کند، که می‌تواند به‌عنوان پایه‌ای برای طراحی برنامه‌های تربیتی مبتنی بر مفاهیم قرآنی در مدارس ابتدایی مورد استفاده قرار گیرد.

نتایج جدول اعتبارسنجی مدل نشان می‌دهد که تمامی مؤلفه‌های استخراج‌شده از قرآن با ضریب استاندارد بار عاملی قابل قبول در ساختار مدل مطرح شده، مورد تأیید قرار گرفته‌اند. برای مؤلفه‌های مرتبط با واقع‌گرایی هستی‌شناختی، مقادیر ضریب استاندارد بار عاملی بین ۰.۷۸ تا ۰.۸۵ متغیر است که نشان‌دهنده همبستگی مثبت و قوی بین پرسش‌ها و مؤلفه‌های مربوطه است. میانگین واریانس استخراج شده (AVE) برای این مضمون ۰.۷۲ و پایایی ترکیبی (CR) ۰.۸۸ است که بیانگر اعتبار همزمان درونی و قابلیت اطمینان بالا برای سنجش مفاهیم هستی‌شناختی در مدل است. این یافته‌ها تأیید می‌کند که مؤلفه‌هایی مانند تجربه عملی و مشاهده، ثبت مشاهدات، تحلیل نظم در طبیعت، پرسشگری و تدبیر، و مدل‌سازی علمی به‌طور معناداری توانایی اندازه‌گیری مفاهیم

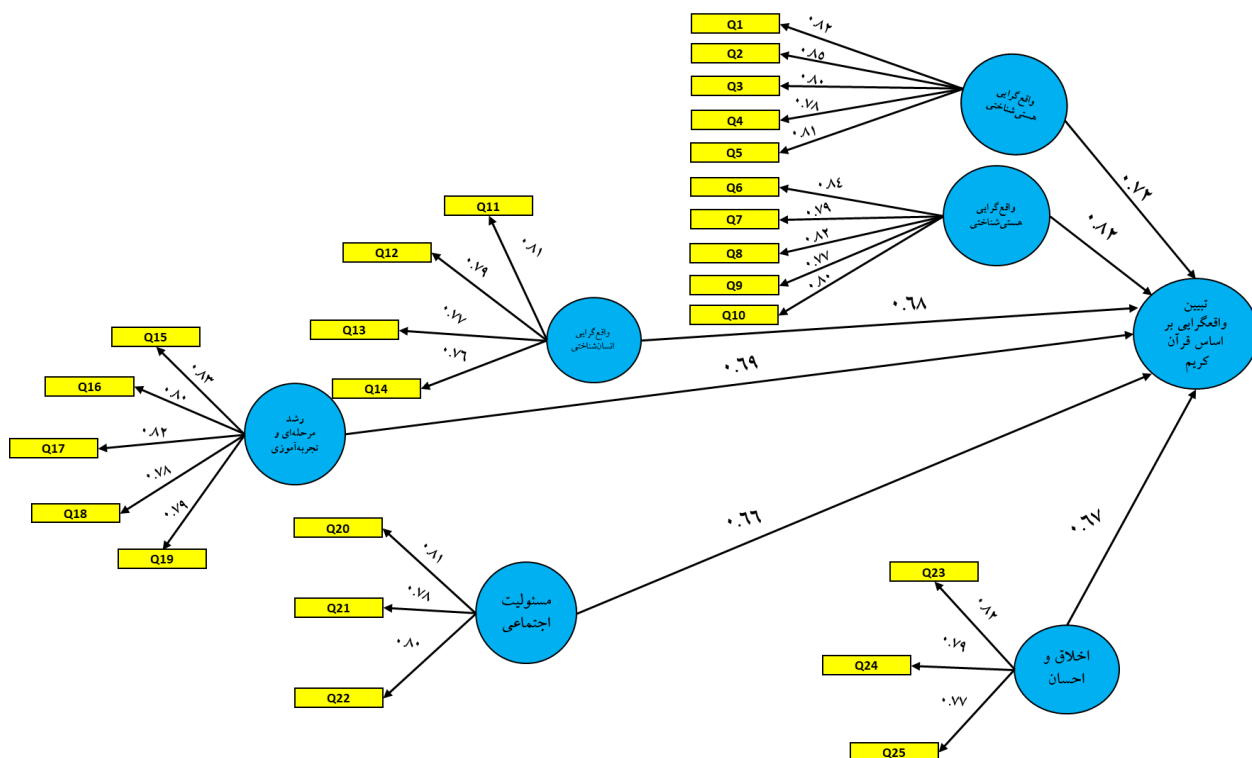
مرتبط با درک واقعیت، نظم و ساختار جهان را دارند و از نظر آماری قابلیت بازتولید دارند. در حوزه واقع‌گرایی معرفت‌شناختی، مؤلفه‌هایی شامل حل مسئله، پرسشگری گروهی، مشاهده و تحلیل، آزمایش علمی و تحلیل تصویر و نمودار، ضریب استاندارد بین ۰.۷۷ تا ۰.۸۴ دارند. میانگین واریانس استخراج شده (AVE) برای این مضمون ۰.۷۰ و پایایی ترکیبی 0.86 (CR) است که نشان‌دهنده سطح بالای همگنی درونی و قابلیت اعتماد به داده‌هاست. این نتایج حاکی از آن است که مؤلفه‌های معرفت‌شناختی مدل، توانایی کافی برای سنجش مهارت‌های تفکر انتقادی، تحلیل داده، حل مسئله و تدبیر علمی دانش‌آموزان را دارند و می‌توانند به‌طور دقیق فرایندهای شناختی تربیتی را اندازه‌گیری کنند. برای مضمون واقع‌گرایی انسان‌شناختی، ضریب استاندارد بار عاملی مؤلفه‌ها بین ۰.۷۶ تا ۰.۸۱ قرار دارد، میانگین واریانس استخراج شده ۰.۶۸ و پایایی ترکیبی ۰.۸۴ است. این مقادیر بیانگر اعتبار ساختاری مناسب مؤلفه‌های انسانی و اخلاقی مدل است. مؤلفه‌هایی مانند واگذاری نقش، فعالیت گروهی، تمرین تصمیم‌گیری و رعایت قوانین، شاخص‌های رفتاری واضحی ارائه می‌کنند که توانایی سنجش مسئولیت فردی، همکاری گروهی و پذیرش اخلاق حرفه‌ای و اجتماعی را دارند. نتایج نشان می‌دهد که مؤلفه‌های انسان‌شناختی مدل به‌خوبی با هدف پرورش رفتار اخلاقی، مسئولیت‌پذیری و توانمندی‌های تصمیم‌گیری همسو هستند. در بخش رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی، مؤلفه‌ها شامل فعالیت عملی، بازاندیشی و اصلاح، تمرین مهارت، ثبت پیشرفت و تجربه گروهی، ضریب استاندارد بین ۰.۷۸ تا ۰.۸۳ دارند. میانگین واریانس استخراج شده ۰.۶۹ و پایایی ترکیبی ۰.۸۵ است، که نشان‌دهنده انسجام درونی مؤلفه‌ها و اعتبار مناسب در اندازه‌گیری فرایندهای یادگیری تدریجی و تجربه‌آموزی است. این یافته‌ها تأیید می‌کنند که این مؤلفه‌ها می‌توانند به‌طور مؤثر روند رشد تدریجی دانش‌آموزان، بازخورد مستمر و تثبیت مهارت‌ها را ارزیابی کنند و قابلیت کاربرد در محیط‌های آموزشی واقعی را دارند.

مضمون مسئولیت اجتماعی با مؤلفه‌های فعالیت جمعی، فعالیت خیرخواهانه و حل مسئله گروهی، ضریب استاندارد بین ۰.۷۸ تا ۰.۸۱، میانگین واریانس استخراج شده ۰.۶۶ و پایایی ترکیبی ۰.۸۳ دارد. این مقادیر نشان می‌دهد که مدل در سنجش رفتارهای اجتماعی، همکاری و تعامل گروهی، قابلیت اعتماد بالایی دارد و مؤلفه‌ها می‌توانند شاخص‌های رفتاری واقعی برای اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی دانش‌آموزان ارائه دهند. مضمون اخلاق و احسان با مؤلفه‌های تشویق به احسان، تمرین شکرگزاری و پرهیز از تکبر، ضریب استاندارد بین ۰.۷۷ تا ۰.۸۲، میانگین واریانس استخراج شده ۰.۶۷ و پایایی ترکیبی ۰.۸۴ دارد. این داده‌ها نشان‌دهنده اعتبار بالای مؤلفه‌ها در سنجش رفتارهای اخلاقی و ارزش‌های انسانی است. شاخص‌های رفتاری این مؤلفه‌ها توانایی اندازه‌گیری گرایش به رفتار نیکو، شکرگزاری و فروتنی را در دانش‌آموزان فراهم می‌کنند و در نتیجه، پایه‌ای مستحکم برای تقویت مهارت‌های اخلاقی و اجتماعی فراهم می‌آورند. به‌طور کلی، تحلیل اعتبارسنجی مدل نشان می‌دهد که تمامی مضامین فراگیر و مؤلفه‌های استخراج‌شده دارای ضریب استاندارد مناسب، میانگین واریانس استخراج شده قابل قبول و پایایی ترکیبی بالا هستند و مدل قابلیت سنجش دقیق و همزمان مفاهیم تربیتی قرآنی را در محیط مدرسه ابتدایی دارد. این نتایج نشان می‌دهد که چارچوب پیشنهادی هم از نظر تئوری و هم از نظر عملی،

پایداری ساختاری، قابلیت اعتماد و انسجام درونی مناسبی دارد و می‌تواند به‌عنوان یک ابزار علمی برای طراحی و ارزیابی برنامه‌های تربیتی در مدارس استفاده شود.

جدول ۶- نتایج تحلیل اعتبارسنجی مدل

مضمون فراگیر	مؤلفه استخراج شده	سوال	ضریب استاندارد	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)	پایایی ترکیبی (CR)
واقع‌گرایی هستی‌شناختی	تجربه عملی و مشاهده	Q۱	۰.۸۲	۰.۷۲	۰.۸۸
	مشاهده و ثبت مشاهدات	Q۲	۰.۸۵		
	تحلیل نظم در طبیعت	Q۳	۰.۸		
	پرسشگری و تدبیر	Q۴	۰.۷۸		
	مدل‌سازی علمی	Q۵	۰.۸۱		
واقع‌گرایی معرفت‌شناختی	حل مسئله	Q۶	۰.۸۴	۰.۷۰	۰.۸۶
	پرسشگری گروهی	Q۷	۰.۷۹		
	مشاهده و تحلیل	Q۸	۰.۸۲		
	آزمایش علمی	Q۹	۰.۷۷		
	تحلیل تصویر و نمودار	Q۱۰	۰.۸		
واقع‌گرایی انسان‌شناختی	واگذاری نقش	Q۱۱	۰.۸۱	۰.۶۸	۰.۸۴
	فعالیت گروهی	Q۱۲	۰.۷۹		
	تمرین تصمیم‌گیری	Q۱۳	۰.۷۷		
	تمرین احترام به قوانین	Q۱۴	۰.۷۶		
رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی	فعالیت عملی	Q۱۵	۰.۸۳	۰.۶۹	۰.۸۵
	بازاندیشی و اصلاح	Q۱۶	۰.۸		
	تمرین مهارت	Q۱۷	۰.۸۲		
	ثبت پیشرفت	Q۱۸	۰.۷۸		
	تجربه گروهی	Q۱۹	۰.۷۹		
مسئولیت اجتماعی	فعالیت جمعی	Q۲۰	۰.۸۱	۰.۶۶	۰.۸۳
	فعالیت خیرخواهانه	Q۲۱	۰.۷۸		
	حل مسئله گروهی	Q۲۲	۰.۸		
اخلاق و احسان	تشویق به احسان	Q۲۳	۰.۸۲	۰.۶۷	۰.۸۴
	تمرین شکرگزاری	Q۲۴	۰.۷۹		
	پرهیز از تکبر	Q۲۵	۰.۷۷		

شکل ۱- مدل‌سازی ساختاری (SEM) واقع‌گرایی بر اساس قرآن کریم و دلالت‌های تربیتی آن برای نظام تعلیم و تربیت دوره ابتدایی

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که با بهره‌گیری از تحلیل محتوای آیات قرآن کریم می‌توان مجموعه‌ای منسجم از مؤلفه‌های تربیتی را استخراج و در قالب مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر سامان‌دهی کرد. نتایج بیانگر آن بود که واقع‌گرایی قرآنی دارای ابعاد چندگانه‌ای شامل واقع‌گرایی هستی‌شناختی، واقع‌گرایی معرفت‌شناختی، واقع‌گرایی انسان‌شناختی، رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی، مسئولیت اجتماعی و اخلاق و احسان است. همچنین نتایج اعتبارسنجی مدل نشان داد که این ابعاد از انسجام مفهومی و روایی سازه‌ای مطلوبی برخوردارند و می‌توانند به عنوان چارچوبی معتبر برای طراحی برنامه‌های آموزشی دوره ابتدایی مورد استفاده قرار گیرند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که قرآن کریم نه تنها مجموعه‌ای از آموزه‌های ارزشی و اعتقادی را ارائه می‌کند، بلکه دارای یک نظام تربیتی منسجم است که ابعاد شناختی، اخلاقی، اجتماعی و رفتاری رشد انسان را به صورت یکپارچه پوشش می‌دهد. چنین برداشتی با دیدگاه پژوهشگرانی همسو است که قرآن را منبعی جامع برای تبیین اصول تربیتی و هدایت فرایند آموزش می‌دانند و معتقدند مفاهیم قرآنی قابلیت تبدیل شدن به الگوهای عملی تربیت را دارند (3, 4).

یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش حاضر استخراج مضمون فراگیر «واقع‌گرایی هستی‌شناختی» بود. این بعد بر عینیت جهان، قانونمندی طبیعت، نظم حاکم بر هستی و هدفمندی آفرینش تأکید دارد. از منظر تربیتی، چنین نگرشی موجب می‌شود که یادگیری از سطح انتقال اطلاعات فراتر رفته و دانش‌آموزان به مشاهده مستقیم، تحلیل روابط علت و معلولی و کشف نظم موجود در پدیده‌ها تشویق شوند. این نتیجه با یافته‌های پژوهش‌هایی که بر نقش جهان‌بینی قرآنی در شکل‌دهی نظام تربیتی تأکید کرده‌اند همخوانی دارد. عباسیان و همکاران معتقدند که مبانی فلسفی تربیت در قرآن بر واقعیت داشتن جهان و ضرورت شناخت آن استوار است و این امر زمینه‌ساز رشد شناختی فراگیران می‌شود (3). همچنین افچنگی و همکاران بیان کرده‌اند که آموزه‌های قرآنی از طریق تبیین رابطه انسان با جهان و خداوند، چارچوبی منظم برای آموزش و تربیت فراهم می‌آورند (5). بنابراین می‌توان استدلال کرد که تأکید قرآن بر مشاهده و شناخت واقعیت‌های جهان، زیربنای مهمی برای آموزش علوم، تفکر تحلیلی و فهم نظام‌مند پدیده‌ها در دوره ابتدایی فراهم می‌سازد.

یافته دیگر پژوهش حاضر مربوط به «واقع‌گرایی معرفت‌شناختی» بود که بر نقش عقل، تدبیر، مشاهده، استدلال و پرسشگری در فرایند شناخت تأکید دارد. نتایج نشان داد که قرآن کریم شناخت را فرایندی فعال می‌داند که از طریق تعامل عقل با واقعیت و تأمل در آیات الهی تحقق می‌یابد. این نتیجه با پژوهش پورمحمدی و همکاران درباره تبیین هوش معنوی در قرآن همسو است؛ آنان نشان دادند که هدایت قرآنی مبتنی بر آگاهی، تعقل و درک عمیق حقیقت است و انسان از طریق به‌کارگیری ظرفیت‌های شناختی خود به رشد معنوی دست می‌یابد (10). همچنین نتایج مطالعه هاتفی اردکانی و همکاران نشان داد که آموزش مؤثر از منظر قرآن بر تفکر، تدبیر و مشارکت فعال یادگیرنده استوار است (7). در همین راستا، یافته‌های صحبتلو نیز بیانگر آن است که تربیت دینی در اسناد تحولی آموزش و پرورش زمانی اثربخش خواهد بود که از سطح انتقال محفوظات فراتر رفته و زمینه تفکر عقلانی و تأمل انتقادی را فراهم سازد (14). بنابراین، واقع‌گرایی معرفت‌شناختی می‌تواند مبنایی برای توسعه آموزش‌های مبتنی بر حل مسئله، پژوهش‌محوری و یادگیری اکتشافی در مدارس ابتدایی باشد.

از دیگر نتایج مهم پژوهش حاضر، شناسایی «واقع‌گرایی انسان‌شناختی» به عنوان یکی از مضامین فراگیر بود. این بعد بر فطرت حقیقت‌جوی انسان، اختیار، مسئولیت‌پذیری و توانایی انتخاب آگاهانه تأکید دارد. یافته‌های پژوهش نشان داد که قرآن انسان را موجودی منفعل تلقی نمی‌کند، بلکه او را دارای ظرفیت رشد، انتخاب و پاسخگویی معرفی می‌نماید. این نتیجه با پژوهش بهشتی و همکاران همخوانی دارد که نشان دادند گرایش‌های فطری انسان نقش مهمی در تربیت دارند و برنامه‌های آموزشی باید بر تقویت این گرایش‌ها متمرکز باشند (11). همچنین یافته‌های مهرجو و همکاران درباره تربیت عیفاانه مبتنی بر قرآن بیانگر آن است که رشد اخلاقی و رفتاری زمانی پایدار خواهد بود که بر خودآگاهی، اختیار و مسئولیت فردی استوار باشد (20). نتایج پژوهش حاضر همچنین با دیدگاه موسوی درباره تربیت قرآنی همسو است که نقش خانواده و آموزش را در هدایت ظرفیت‌های درونی انسان برای حرکت به سوی

کمال مورد تأکید قرار می‌دهد (6). بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که آموزش ابتدایی باید فرصت‌هایی برای تصمیم‌گیری، انتخاب، پذیرش مسئولیت و تجربه پیامدهای رفتار فراهم آورد تا دانش‌آموزان به صورت عملی مسئولیت‌پذیری را بیاموزند.

یافته‌های پژوهش همچنین نشان داد که «رشد مرحله‌ای و تجربه‌آموزی» یکی از ارکان اساسی واقع‌گرایی تربیتی در قرآن است. بر اساس نتایج، تربیت مطلوب از منظر قرآن فرایندی تدریجی، مستمر و مبتنی بر تجربه است که در آن یادگیرنده از طریق تمرین، بازخورد و اصلاح مداوم رشد می‌کند. این نتیجه با پژوهش حکیمی و همکاران درباره ارتباط مفهوم حیات و تربیت در قرآن همخوان است؛ آنان تأکید می‌کنند که تربیت در نگاه قرآنی فرایندی پویا و رشد‌آفرین است که باید متناسب با مراحل رشد انسان طراحی شود (12). همچنین مطالعه اجلالی و همکاران درباره استفاده از داستان‌های قرآنی در آموزش ابتدایی نشان داد که یادگیری مؤثر زمانی رخ می‌دهد که دانش‌آموزان بتوانند مفاهیم را در قالب تجربه‌های ملموس و متناسب با سطح رشد خود درک کنند (9). از این منظر، یافته‌های پژوهش حاضر تأیید می‌کند که آموزش مرحله‌ای، فعالیت‌های عملی و بازخورد مستمر می‌توانند زمینه‌ساز یادگیری پایدار و درونی‌سازی ارزش‌ها در دانش‌آموزان شوند.

نتایج پژوهش در حوزه «مسئولیت اجتماعی» نیز حائز اهمیت بود. یافته‌ها نشان داد که قرآن کریم تربیت را صرفاً به رشد فردی محدود نمی‌کند، بلکه بر تعامل اجتماعی، مشارکت، همکاری و ایفای نقش مسئولانه در جامعه تأکید دارد. این یافته با نتایج پژوهش نیاریس و همکاران درباره مفهوم اعتدال در آموزه‌های قرآنی همسو است؛ آنان نشان دادند که سلامت فردی و اجتماعی در قرآن مبتنی بر تعادل میان حقوق فرد و جامعه است (15). همچنین دیالمه در تبیین نظریه قانونمندی اجتماعی قرآن بیان می‌کند که رشد انسان در بستر روابط اجتماعی و پایبندی به قوانین و ارزش‌های جمعی تحقق می‌یابد (8). نتایج پژوهش حاضر همچنین با یافته‌های اردو و عرب‌زاده همخوانی دارد که نقش فرهنگ‌سازی و ایده‌پردازی مبتنی بر ارزش‌های قرآنی را در نظام آموزشی مورد تأکید قرار داده‌اند (19). بنابراین، آموزش ابتدایی باید از طریق فعالیت‌های گروهی، پروژه‌های مشارکتی و مسئولیت‌های اجتماعی، زمینه رشد مهارت‌های همکاری و شهروندی را فراهم آورد.

بعد دیگر مدل استخراج‌شده، «اخلاق و احسان» بود که بر رفتارهای اخلاقی، نیکوکاری، شکرگزاری، فروتنی و تعامل صحیح با دیگران تأکید دارد. این یافته با پژوهش توان و حافظی درباره اخلاق مدارا در تربیت قرآنی همسو است که بر نقش مهربانی، تحمل و احترام متقابل در فرایند یاددهی - یادگیری تأکید می‌کند (16). همچنین برهن و حسینی نشان داده‌اند که بسیاری از آسیب‌های رفتاری انسان ناشی از ضعف در تربیت اخلاقی است و آموزه‌های قرآنی ظرفیت بالایی برای اصلاح رفتارهای فردی و اجتماعی دارند (18). یافته‌های پژوهش حاضر همچنین با نتایج داوودی درباره شاخص‌های ایمان و تقوا همسو است؛ وی معتقد است که شکل‌گیری شخصیت دینی و اخلاقی نیازمند تمرین مستمر رفتارهای مثبت و درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی است (17). بنابراین، توجه به آموزش عملی ارزش‌هایی مانند احسان، احترام، قناعت و تواضع می‌تواند یکی از راهبردهای مؤثر برای تربیت اخلاقی دانش‌آموزان در دوره ابتدایی باشد.

در مجموع، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که واقع‌گرایی قرآنی دارای ساختاری چندبعدی و منسجم است که ابعاد هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی، رشدی، اجتماعی و اخلاقی را به صورت همزمان در بر می‌گیرد. این نتایج با چارچوب‌های نظری ارائه‌شده در مطالعات پیشین همخوانی دارد و نشان می‌دهد که قرآن کریم می‌تواند مبنایی جامع برای طراحی برنامه‌های آموزشی و تربیتی در دوره ابتدایی فراهم سازد. ویژگی مهم این چارچوب آن است که میان رشد شناختی، اخلاقی و اجتماعی پیوند برقرار می‌کند و به جای تمرکز صرف بر انتقال دانش، به پرورش انسان متعادل، مسئول و حقیقت‌جو توجه دارد. از این رو، بهره‌گیری از دلالت‌های تربیتی واقع‌گرایی قرآنی می‌تواند نقش مهمی در ارتقای کیفیت آموزش ابتدایی و تحقق اهداف تربیت همه‌جانبه ایفا کند.

یکی از محدودیت‌های این پژوهش، اتکای اصلی آن به تحلیل محتوای آیات قرآن و استفاده از داده‌های استخراج‌شده از متون دینی بود که ممکن است برخی ابعاد تفسیری و برداشت‌های مختلف از آیات را در بر نگیرد. همچنین اعتبارسنجی مدل در سطح محدودی از جامعه آماری انجام شد و امکان تعمیم کامل نتایج به همه نظام‌های آموزشی نیازمند احتیاط است. علاوه بر این، ماهیت مفهومی برخی مؤلفه‌های تربیتی می‌تواند بر برداشت پاسخ‌دهندگان از گویه‌های پرسشنامه تأثیر بگذارد. محدودیت دیگر، تمرکز پژوهش بر دوره ابتدایی بود و امکان بررسی تفاوت‌های احتمالی در سایر مقاطع تحصیلی فراهم نشد.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به بررسی تجربی اثربخشی الگوی تربیتی استخراج‌شده در محیط‌های واقعی آموزشی بپردازند. همچنین مقایسه مؤلفه‌های واقع‌گرایی قرآنی با نظریه‌های معاصر تربیتی می‌تواند به توسعه مبانی نظری این حوزه کمک کند. انجام مطالعات تطبیقی میان نظام‌های آموزشی مختلف و بررسی نقش متغیرهایی مانند جنسیت، فرهنگ و زمینه‌های اجتماعی در کاربرد این مدل نیز پیشنهاد می‌شود. علاوه بر این، توسعه ابزارهای سنجش اختصاصی برای ارزیابی مؤلفه‌های واقع‌گرایی قرآنی در دانش‌آموزان می‌تواند مسیر پژوهش‌های آینده را غنی‌تر سازد.

پیشنهاد می‌شود برنامه‌ریزان آموزشی از مؤلفه‌های استخراج‌شده در طراحی برنامه‌های درسی دوره ابتدایی استفاده کنند. معلمان نیز می‌توانند با بهره‌گیری از روش‌های مشاهده، تجربه عملی، پرسشگری، فعالیت‌های گروهی و آموزش اخلاق کاربردی، زمینه تحقق اهداف این مدل را در کلاس درس فراهم آورند. همچنین تدوین بسته‌های آموزشی مبتنی بر واقع‌گرایی قرآنی، آموزش معلمان در زمینه کاربرد مفاهیم قرآنی در فرایند یاددهی - یادگیری و طراحی فعالیت‌های مدرسه‌محور برای تقویت مسئولیت اجتماعی و اخلاق عملی می‌تواند به ارتقای کیفیت تربیت دانش‌آموزان کمک کند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاق

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

- Hamedi AK, Rezaei S, Osareh A, Karimi Khoigani RH. Education of student-teachers at Farhangian University with emphasis on the Holy Quran. *Quran and Medicine*. 2021;6(2):73-83.
- Gholami N, Marivani QH. A look at the foundations of education for students with special needs from the perspective of the Quran. *Quranic Science Studies*. 2021;3(3):138-66.
- Abbasian A, Hajizad M, Mirian Akandi SA. Investigating the philosophical foundations of human education in the Holy Quran. *Islamic Life Style Centered on Health*. 2022;6(4):372-81.
- Alizadeh F, Hosseini Mirsafi MS, Shirazi MR. De-bordering the Quranic concept of education: In pursuit of providing a novel explanation of Quranic education. *Research in Islamic Education Issues*. 2023;31(60):237-58.
- Afchangi M, Alimohammadi A, Mirani A, Mousavi SR. Luqmanic education in the conduct of the leaders of the Islamic Revolution, within the approach of the Holy Quran. *Journal of Islamic Revolution Research*. 2022;11(1):147-67.
- Mousavi SN. An analysis of education based on the sixth verse of Surah At-Tahrim. *Research in Islamic Education Issues*. 2025;33(66):113-32.
- Hatefi Ardakani J, Shamrizi SH, Ghaemi M. Explaining the principles of effective teaching in all-round education from the perspective of the Quran and narrations. *Educational Teachings in the Quran and Hadith*. 2024;10(2):23-43.
- Dayalameh N. Educational implication research in the Quranic theory of social lawfulness. *Educational Teachings in the Quran and Hadith*. 2022;8(1):143-58.
- Ejlali Z, Momeni Mahmooei H, Ali M. Quranic stories as religious education content for the elementary period in the Philosophy for Children (P4C) content approach. *Educational Teachings in the Quran and Hadith*. 2022;8(1):123-41.
- Pourmohammadi SR, Morovati S, Ehsani K. Explaining the concept of spiritual intelligence in the verb "Yahdi" extracted from Quranic verses and the role of its components in spiritual education. *Educational Teachings in the Quran and Hadith*. 2021;7(2):1-23.
- Beheshti S, Maleki H, Asadzadeh H, Fatemi M. Educational strategies derived from Quranic anthropology with emphasis on the role of tendencies in human existence. *Journal of Quranic Knowledge*. 2022;13(48):65-94.
- Hakimi SY, Salashouri A, Fayyaz I. Implications of the semantic connection between life and education in verse 24 of Surah Al-Anfal and its impact on the foundations of Islamic education. *Research in Islamic Education Issues*. 2024;32(63):117-44.
- Hakimi SY, Salashouri A, Fayyaz I. Framework of the Velayi education approach in the school of Imam Khomeini based on the Quranic metaphor of the "Good Tree" and the "Wisdom-Based" model of Luqman the Wise. *Research in Islamic Education Issues*. 2023;31(59):273-332.
- Sohbatloo A. Comparison of religious education components in the Fundamental Reform Document of Education with the views of Avicenna. *Research in Islamic Education Issues*. 2024;32(63):61-90.
- Niyarais SM, Saadatmand Z, Rahmani J. Analysis of the concept of moderation in Quranic teachings regarding individual and social health in order to provide educational requirements. *Quran and Medicine*. 2022;7(3):109-18.

16. Tavan A, Hafezi M. The status of the ethics of tolerance with learners and examining its components in Quranic education with emphasis on the exemplary role of Divine Prophets. *Ethics Research*. 2023;6(3):63-80.
17. Davoodi M. Indicators of faith and piety in the Quran and their implications for formulating a comprehensive approach to religious education. *Islamic Education*. 2025:41-72.
18. Barahman M, Hosseini M. Explaining educational principles regarding the correction of human behavioral pathology based on the Holy Quran. *Research in Islamic Education Issues*. 2025;33(69).
19. Ordo F, Arabzadeh E. Ideation in the academic education system; a culture-oriented comparison with verses of the Holy Quran. *Educational Sciences*. 2024;31(1):241-58.
20. Mehrjoo P, Jafarzadeh M, Masoumifard M. Explaining the nature of chaste education based on Quranic teachings and its implications in the field of education. *Educational Teachings in the Quran and Hadith*. 2025:e731433.
21. Samadi M. Identifying the consequences of memorizing Quranic verses on the performance of Quranic memorizers. *Research in Islamic Education Issues*. 2023;31(59):333-60.